

DOĞU ANADOLU ALEVİLERİNDE EVLİLİKLE İLGİLİ RİTÜELLER

Marriage-Related Rituals Among Alevi in Eastern Anatolia

Rituale in Bezug auf die Ehe bei den ostanatolischen Aleviten

Fatoş YALÇINKAYA *

ÖZ

İnsan hayatında doğum, evlenme ve ölümden oluşan üç önemli geçiş dönemi vardır. Toplumsal hayatta önemli bir yeri olan evlilik, insanların birlikte yaşama ve çoğalma arzusu sonucu ortaya çıkmış bir olgudur. Birçok toplumda kutsal sayılan bu olgunun etrafında çeşitli ritüeller meydana gelmiştir. Toplumların değişim ve dönüşüm süreciyle birlikte bazı uygulamalar kutsallıktan uzaklaşmış olmasına rağmen uygulama alanında varlığını devam ettirmiştir. Evlilik töreni boyunca uygulanan bazı ritüeller büyüsel içeriklidir. Büyüsel içerikli bu uygulamaların amacı evliliği kutsamaktır. Kutsal evlilik bireysel ve toplumsal bütünlük için büyük bir önem arz etmektedir. Toplumun devamlılığı için atılan bu adıma o topluluğa mensup bütün bireyler de eşlik eder. Dinsel ve büyüsel nitelik taşıyan bazı ritüellerin amacı evliliği ve evlenecek olanları korumak, onları yeni hayatlarına hazırlamaktır. Doğu Anadolu Alevilerindeki düğün âdetleri çeşitli dinî ve sihrî ritüeller içermektedir.

* Dr., E-mail: fatos-ycinkaya@hotmail.com.

Çalışmada geçiş dönemi adetleri ile ilgili yapılmış kaynaklar taranmıştır. Bunlar içinde genelde Anadolu'da yaşayan Aleviler, özelde doğu Anadolu'da yaşayan Alevilerin evlilik adetleriyle ilgili yapılan çalışmalar kullanılmıştır. Çalışmada; Tunceli, Erzurum, Bingöl ve Muş'ta (Varto'da) yaşayan Alevilerin evlilik ritüeli etrafında şekillenen inançlar incelenmiştir. Tunceli, Erzurum ve Bingöl Alevileriyle ilgili olan kısım için literatür taraması yapılmıştır. Alevî inancına mensup kaynak kişilere sorularak elde edilen bilgiler teyit edilmiştir. Muş'un Varto ilçesinde yaşayan Alevilerin düğün geleneğiyle ilgili bilgi ise mülakat ve katılımcı gözlem yoluyla elde edilmiştir. Katılımlı gözlemci olarak bulunan düğünlerde 50 yaş ve üstü insanlarla görüşülmüştür. Çalışmanın amacı Tunceli, Bingöl, Erzurum ve Muş'ta yaşayan Alevilerin evlilik âdetlerini incelemek ve değerlendirmektir. Ayrıca çalışmada Doğu Anadolu Alevilerinde ortak olan kız isteme, söz kesme, kalın, nişan ve düğün töreni incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu Alevileri, ritüel, geçiş dönemi, evlilik, âdet.

ABSTRACT

There are three critical thresholds in life: birth, marriage and death. Marriage, which has an important place in social life, is a phenomenon arisen as a result of people's desire to live together and reproduce. Various rituals have occurred related to this phenomenon, which is considered sacred in many societies. With the process of change and transformation of societies, some practices have moved away from sanctity, but have continued to exist in the practice. Some rituals practiced during the wedding ceremony have a magic meaning and their purpose is to sanctify marriage. Sacred marriage is of great importance to individual and collective integrity. All individuals from a community join this step taken for the continuity of that community. The purpose of some rituals with religious and magical characteristics is to protect marriage and bridal couple, to prepare couple for their new lives. Wedding customs among Alevi in Eastern Anatolia contain various religious and magical rituals.

In the paper, we perused sources about the customs within transitional periods. We used the studies done on the marriage customs among Alevi living in Anatolia in general, and in particular among Alevi in Eastern Anatolia. We analysed beliefs shaped around the marriage ritual of Alevi living in Tunceli, Erzurum, Bingol and Mus (Varto), and perused literature concerning Alevi from Tunceli, Erzurum and Bingol. The information obtained by interviewing members of Alevi belief is asserted. We obtained the information about the wedding tradition of Alevi living in Varto district, Mus, through interviews and participatory observations. As participatory observer, we interviewed people aged 50 and over at weddings. The aim of the paper is to analyse and evaluate the wedding customs of Alevi living in Tunceli, Bingol, Erzurum and Mus. Moreover, we analysed the processes of asking for the girl's hand in marriage, agreement to marry, dowry, engagement and wedding ceremony which are common to Alevi in Eastern Anatolia.

Keywords: Alevi in Eastern Anatolia, rituals, transitional period, marriage, custom.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Leben des Menschen gibt es drei wichtige Übergangsphasen, die aus der Geburt, der Heirat und dem Tod bestehen. Die Ehe, die im gesellschaftlichen Leben einen wichtigen Platz einnimmt, ist durch den Wunsch der Menschen entstanden, zusammenzuleben und sich zu vermehren. Im Umfeld der Ehe, die in vielen Gesellschaften als heilig betrachtet wird, sind verschiedene Rituale hervorgegangen. Auch wenn sich mit dem Veränderungs- und Transformationsprozess der Gesellschaften manche Praktiken vom Status der Heiligkeit entfernt haben, haben sie ihre Existenz auf dem Gebiet der Praktiken fortgeführt. Manche Rituale, die während der Ehezeremonie durchgeführt werden, sind magischen Inhalts. Das Ziel dieser Praktiken magischen Inhalts ist es, die Ehe zu segnen. Die gesegnete Ehe stellt eine große Wichtigkeit für die individuelle und gesellschaftliche Ganzheit dar. Diesen Schritt, der für den Fortbestand der Gesellschaft gemacht wird, begleiten alle Individuen, die der besagten Gesellschaft angehören. Das Ziel mancher Rituale, die religiöse und magische Eigenschaften tragen, ist es, die Ehe und die, die heiraten werden, zu beschützen und sie auf ihr neues Leben vorzubereiten. Die Hochzeitsgebräuche der ostanatolischen Aleviten beinhalten verschiedene religiöse und magische Rituale.

Während der Arbeit wurden Quellen in Bezug auf Gebräuche der Übergangsphasen ausgewertet. Innerhalb dieser wurden Arbeiten verwendet, die sich im Allgemeinen mit den Ehetraditionen der Aleviten beschäftigen, die in Anatolien leben, und im Speziellen mit den Ehetraditionen der Aleviten, die in Ostanatolien leben. In der Arbeit wurden die Glauben untersucht, die sich im Umfeld des Eherituals der Aleviten geformt haben, die in Tunceli, Erzurum, Bingöl und Muş (Varto) leben. Für den Abschnitt über die Aleviten aus Tunceli, Erzurum und Bingöl wurde die Literatur durchsucht. Durch Befragung von Quellpersonen, die dem alevitischen Glauben angehören, wurden die gewonnenen Informationen bestätigt. Die Informationen über die Hochzeitstradition der Aleviten, die im Landkreis Varto der Provinz Muş leben, wurden durch Interviews und Beobachtung durch Teilnahme gewonnen. Als beobachtender Teilnehmer an Hochzeiten wurde mit Menschen gesprochen, die 50 Jahre und älter waren. Das Ziel der Arbeit ist es, die Ehegebräuche der Aleviten, die in Tunceli, Bingöl, Erzurum und Muş leben, zu untersuchen und zu beurteilen. Außerdem wurde in der Arbeit das Anhalten um die Hand der Tochter, die Verlobung, die Mitgift und die Hochzeitsfeier der ostanatolischen Aleviten untersucht, die bei ihnen allen gleich ablaufen.

Schlüsselwörter: Ostanatolische Aleviten, Ritual, Übergangsphase, Ehe, Tradition.

Giriş

İnsan hayatının üç önemli “geçiş” dönemi vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Evlilikle hedeflenen; aile kurmaktır. Aile, toplumdaki en küçük birimdir. A. Giddens aileyi, akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği insanlar topluluğu şeklinde; evliliği ise iki yetişkin birey arasında gerçekleşen, toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşim olarak tanımlamıştır (2012: 247). G. Marshall ailenin, zaman içinde ayakta kalmayı ve değişikliklere uyum göstermeyi başaran, esnek yapıya sahip toplumsal bir birim olduğunu söyler (1999: 7). Birey ait olduğu toplumun değer yargılarını ilk olarak içine doğmuş olduğu aileden öğrenir. Gelişimini tamamlayan birey kendi ailesini kurmak için evlenir. Evlilik toplum için son derece önemlidir. Aile, sosyal ve kültürel aktarımın nesilden nesile aktarılmasında rol alır. Aynı zamanda bireyin sosyalleşmesini, toplumsal değerlerin devamlılığını sağlar. Toplumsal süreklilik için evlilik son derece önemlidir. Bu sebepten dolayı evlilik önemli bir geçiş dönemi olarak kabul edilmiş ve etrafında birçok ritüel teşekkül etmiştir. Evlilik ritüellerine geçmeden önce evlilik çeşitleri üzerinde durmak gerekir. *Evlilik biçimleri*¹ ile ilgili Türkiye’de birçok çalışma yapılmıştır.

Evlenme biçimleri: görücü usulü evlenme, kız kaçırma, başlık parası karşılığında evlenme, oturak alma evlilik, başörtüsü kaçırmak evlenme, beşik kertme evliliği, taygeldi evlilik, kuma getirme evliliği, berdel, kepir (yaban değişimi) evliliği, levirat, sorarat, içgüvey evliliği, yetim evliliği, yakın akraba evliliği, oldubitti evliliği, para karşılığında evlenme, kan parası karşılığında evlenme, oç alma karşılığında evlenme, çok eşli evlilik, anlaşmalı evlilik, hileli evlilik, rastlantı evliliği, ilan yoluyla eş seçme, tercihli evlilik, yabancı ile evlenme, farklı mezhep evliliği, metres edinme evliliği, muta evliliği, dış güvey evliliği, dul evliliği ve tanışıp anlaşarak evlenmedir (Sezen, 2005: 186-193). Evlilik biçimleri çalışmanın kapsamını aşacağından çalışmada bu konuya yer verilmemiştir. Çalışmanın temel noktası geçiş dönemlerinden olan evlilik etrafında teşekkül eden ritüellerdir.

Geçiş ritüelleri olarak ifade edilen uygulamalar, bireyin çeşitli boyutlardaki ‘sınırı geçme’ olayını ve toplum içerisindeki statüsünün değişimini anlatan ve belirli kurallara bağlanan geleneksel ve dinsel törenlere verilen addır. Arnold Van Gennep, söz

1 Bk. Tezcan, 1978: 26-34; Beşikçi, 1992; Bağlı-Sever, 2005: 9-21; Sezen, 2005:185-195; Aksoy, 2006; Kır, 2011: 381-404; Tahincioğlu, 2011; Tacoğlu, 2011: 114-143; Yıldız, 2018.

konusu törenlerin teoride üç aşamada gerçekleştiğini açıklamaktadır. Bunlar sırasıyla ayrılık törenleri, mekân değişimini ya da durum/hal değişimini anlatan törenler ile uyum ritüelleridir. Van Gennep'e göre değerlendirme yapılırken dikkat edilmelidir. Çünkü toplumların mensup oldukları kültürel değerler birbirinden farklıdır. Değişik kültürler ve toplumsal uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, bu üç aşamanın eşit seviyede gelişmediğini ve farklılıklar gösterdiğini de vurgulamaktadır. Buna göre, ayrılık ritüelleri cenaze törenlerinde, değişim ritüelleri gebelik, nişan ve sosyal bir ortama girişi/kabulü anlatan inisiyasyon törenlerinde, uyum ritüelleri ise düğün törenlerinde önemli ölçüde ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, her bir tören yine kendi içerisinde koruma, barış ve bereket gibi farklı anlam boyutlarına ayrılmaktadır (Van Gennep, 2005: 21; Ozan 2011: 73).²

İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) kendi içerisinde birtakım bölümlere ayrılır. Bunların çevresinde birtakım âdet, ayin, tören ile dinsel ve kimi yerde büyüsel³ işlem kümelenmekte ve söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı, kişinin geçiş dönemindeki yeni durumunu kutlamak, kutsamak, aynı zamanda onu “geçiş” sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Geçiş dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerini oluştururlar. Geleneksel halk yaşamının başarılı bir bireşimine varabilmek

2 Ritüellerin sınıflandırılması ile ilgili yapılan çalışmalar da mevcuttur. Ritüeller genellikle işlevlerine göre tanımlanmış ve işlevlerine göre de sınıflandırılmıştır. Arnold Van Gennep ise “The Rites of Passage” adlı çalışmasında ritüelleri Ayrılık Ritüelleri, Geçiş Ritüelleri ve Birleşme Ritüelleri şeklinde sınıflandırmıştır. Lauri Honko ise ritüelleri Geçiş/Giriş Ritüelleri, Takvimsel Ritüeller ve Kriz (Yaşamsal kriz) Ritüelleri şeklinde sınıflandırmıştır. Bülent Akın ise Honko'nun sınıflandırmasından hareketle Alevi cem ritüellerini sınıflandırmıştır. Akın cemleri Yola Giriş (İnisiyasyon) Ritüelleri (Cemleri), Takvimsel (Zamana Bağlı Oluşan Ritüeller) (Cemler), Kriz Ritüelleri (Cemleri) (Honko, 2009: 203-215; Akın, 2017: 52-59) şeklinde sınıflandırmıştır. Bülent Akın tarafından yapılmış olan bu sınıflandırma Alevi cemleri ile ilgili yapılan ilk sınıflandırma değildir.

3 Büyü; iyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girilen işlemlerin hepsine denir (Özcan, 2016: 263). Geçiş dönemlerinde yapılan birçok uygulama söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine uygun bir biçimde yönetmektir. Bunların amacı kişilerin bu geçiş dönemlerindeki yeni durumlarını belirleme, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü bu dönem insanın güçsüz ve zararlı etkilere karşı açık olduğu bir dönemdir (Örnek 2000: 131).

için birçok şeyin yanı sıra bu üç önemli “geçiş” döneminin de sistemli bir şekilde araştırılması gerekmektedir (Örnek, 2000: 131). Doğu Anadolu’da yaşayan Alevilerin evlilik âdetleri ile ilgili yapılan bu çalışmada bütünlük sağlamak için Tunceli, Erzurum, Bingöl ve Muş illeri seçilmiştir. Erzurum, Bingöl ve Muş’ta yaşayan Aleviler arasında genellikle evlilik yoluyla oluşmuş akrabalıklar mevcuttur. Tunceli’nin seçilme sebebi ise Alevilerin en yoğun yaşadığı il olmasıdır. Ayrıca Bingöl, Erzurum ve Muş’taki taliplerin bağlı oldukları ocak ve pirlerin çoğu Tunceli’dedir.

Çalışmada Tunceli, Erzurum, Bingöl ve Muş’ta (Varto’da) yaşayan Alevilerin evlilik ritüeli etrafında şekillenen inançları incelenmiştir. Çalışmanın Tunceli, Erzurum ve Bingöl Alevileriyle ilgili olan kısmı için literatür taraması yapılmıştır. Tunceli, Bingöl ve Erzurumlu Alevi kaynak kişilerle mülakat⁴ yapılmıştır. Literatür taraması sırasında elde edilen bilgiler teyit edilmiştir. Muş’un Varto ilçesinde yaşayan Alevilerin düğün geleneğiyle ilgili bilgi ise mülakat ve katılımlı gözlem yoluyla elde edilmiştir. Katılımlı gözlemci olarak bulunulan düğünlerde 50 yaş ve üstü insanlarla görüşülmüştür. Asıl amaç eski zaman düğün âdetlerini tespit etmektir. Günümüzde yurt içi ve yurt dışına göçün fazlalığı, eğitim durumu, dış evlilikler, farklı inanç veya mezhepten kişilerle evlenmek vb. birçok nedenden dolayı günümüzde hemen hemen bütün âdetler melezleşip birbirine benzer duruma gelmiştir. Bu çalışmada 50 yaş ve üstünün seçilme sebebi eski geleneği öğrenmek, geleneğin günümüzde nasıl değişip dönüştüğünü tespit etmektir. Katılımlı gözlem sırasında yaşlı kişilere o an yapılan ritüelin daha önce ne şekilde icra edildiği sorulmuştur. Çalışma için toplam 17 kaynak kişiyle görüşülmüştür. Erzurum’daki bilgileri teyit etmek için 2 erkek, 1 kadın; Bingöl’deki bilgiler için 1 erkek, 3 kadın; Tunceli’deki bilgiler için 3 erkek, 1 kadınla mülakat yapılmıştır. Muş’taki (Varto) bilgilerin bir kısmı katılımlı gözlem yoluyla elde edilirken bir kısmı ise mülakat sonucu elde edilmiştir. Muş’taki (Varto)⁵ bilgiler 2 erkek ve 3 kadın kaynak kişiden elde edilmiştir. Kaynak kişilerin vermiş

4 Mülakat için hazırlanan sorular şunlardır: 1. Düğün öncesi yapılan uygulamalar nelerdir? 2. Düğün sırasında yapılan uygulamalar nelerdir? 3. Düğün sonrası yapılan uygulamalar nelerdir? Bu sorular, daha önce Anadolu’da evlilikle ilgili yapılan çalışmalardan hareketle hazırlanmıştır. Kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için ritüellerin kökenleri hakkında bilgi verilmiştir. Genelde Anadolu Alevileri, özelde Doğu Anadolu Alevileri hakkında bilgi verilmiştir. Evlilik ritüellerinin çok fazla ortak unsur barındırdığı görülmüştür. Bu sebepten zaman zaman Anadolu’da yaşayan diğer topluluklarıyla ortak olan ritüellere de yer verilmiştir.

5 Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Muş yerine Varto kullanılacaktır. Çünkü Varto, Muş’ta Alevilerin yaşadığı tek ilçedir.

olduğu bilgilerin hemen hemen aynı olduğu tespit edildikten sonra daha fazla kaynak kişiyle mülakat yapılmasına ihtiyaç olmadığına karar verilmiştir. Çalışmanın hareket noktası; Muş'un Varto ilçesinde yaşayan Alevi düğün gelenekleridir. Buradaki bilgiler katılımlı gözlem yoluyla elde edilmiştir. Çalışmada, bazı terimlerin hangi topluluğa ait olduğunun anlaşılabilmesi için Doğu Anadolu'da bulunan ve Alevilerin yaşadığı bir il olan Van seçilmiştir. *Rumi* ve *kalınd* terimlerinin kullanım sahasının anlamak için Van'da yaşayan 2 erkek kaynak kişiden bilgi alınmıştır. Böylece bu terimlerin Aleviler dışında kullanılıp kullanılmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, düğünlerin en yoğun şekilde yapıldığı Temmuz- Eylül (2019) aylarını kapsamaktadır. Bu aylar Doğu Anadolu'da tarım ve hayvancılıkla uğraşan aileler için en uygun aylardır.

Bireyin ait olduğu toplulukla ilişkilerini düzenleyen ve denetleyen birçok âdet vardır. Genel olarak âdet: Belirli ve alışlagelmiş ölçüler içinde uygulanan ve toplum tarafından yapılması gerekli davranış kalıbıdır. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında âdetler etkili olmaktadır. Geçiş dönemleriyle ilgili kutlama ve kutsamalar, kız isteme, nişanlılık ve evlenme usulleri vb. durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girmektedir (Örnek, 2000: 124-125). İnsanlar genellikle âdetlerin yapılış veya ortaya çıkış amacını belli noktalarda anımsayamazlar bile artık yapılması bir noktada zorunlu hale gelen bu alışkanlık ve tutumlar uygulanmaya devam etmektedir. Her ne kadar eski yıllarda olduğu şekilde tüm uygulamalar devam etmese de insanlar özellikle geçiş dönemlerinde bu âdet ve geleneklere sadık kalmakta, bazı değişmelerle birlikte kültür kendini güncelleyerek yaşamaya devam etmektedir. Kız isteme, şerbet, nişan, kına, gelin alma, düğün ve düğün ertesi işlemler belli noktalarda zayıflama gösterse de devam etmektedir. Sayılan başlıklarla ilgili mutlaka yapılan bir pratik olduğu görülmektedir. Günümüz toplumsal koşulları içinde evlilik ile ilgili pratikler halen kendine bir yaşam alanı bulsa da toplumsal değişimlerden etkilendikleri şeklinde bir değerlendirme yapılabilir (Özcan, 2016: 270-271). Geçmişte yapılan bazı pratikler varlığını aynen devam ettirirken bazıları ise ya kısmen ya da tamamen değişip dönüşmüşlerdir. Bu doğal bir süreçtir. Geçiş dönemi âdetleri de zamanın ihtiyaçlarına göre kısmen şekillenmişlerdir

Geçiş dönemi âdetleri kültürel bazı farklılıklar dışında bütün insanlık için ortak olan birçok unsur barındırmaktadır. Sedat Veyis Örnek'e göre; insanlığın bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi yerel ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir nitelik taşımaktadır

(2000: 131). Çalışma sonucunda elde edilen veriler değerlendirilince aralarında çok fazla farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu sebepten kaynak kişiler ağırlıklı olarak Varto Alevileri⁶ içinden seçilmiştir. Bingöl, Erzurum ve Tunceli'den Varto'ya gelin olarak gelen kişilerle görüşüldükten sonra Varto'daki geleneklerin çalışmanın merkezi olarak seçilmesine karar verilmiştir. Varto'nun kapalı bir yapıya sahip olması da bu kararda etkili olmuştur. Buna rağmen Bingöl'de yaşayan 1 erkek, 2 kadın; Erzurum'da yaşayan 2 erkek, 1 kadın ve Tunceli'de yaşayan 3 erkek, 1 kadın ile görüşülmüştür. Hepsinin aynı şeyleri söylediği tespit edilmiştir. Bu sebepten çalışmanın kaynak kişileri Varto'dan seçilmiştir. Doğu Anadolu Alevilerinin düğün gelenekleriyle ilgili yapılan bu çalışma zaman zaman Anadolu ve Türk dünyası gelenekleriyle karşılaştırılmıştır.

Evlilikle İlgili Ritüeller

İnsan yaşamının bir gerçeği olan evlilik, doğum ve ölüm arasında yaşanan en önemli olaylarından biridir. İnsan soyunun devamı için insanların bir aile oluşturması zorunludur. Aile müessesesi, toplumun çekirdeğini oluşturur. Toplumun yapısının sağlam olması, ailenin temellerinin sağlam olmasına bağlıdır. Evlilik, insan hayatının önemli geçiş dönemlerinden ve toplum hayatında kültürel öğelerin en yoğun yaşandığı sosyal hayat alanlarından birisini teşkil etmektedir. Bu bakımdan evliliğin temel eksenini oluşturan aile ve aile kurmayla ilgili ritüeller insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren var olmuştur. Evlenme, aileler arasında dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkileri düzenler. Tüm toplumlarda evlilik törenleri, belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilir (Bars 2014: 360; Yıldırım, 2010: 24). Aile kurmak; soyun devamı, toplumsal bütünlüğü ve direnci sağlamak gibi etmenlerin ön planda yer aldığı bir olgudur (Aktaş, 2014: 9).

Evlenme-düğün, geçiş törenleri içinde yapısının karmaşıklığı ve içeriğindeki ayrıntılar bakımından hem ilginç hem de zor bir gelenektir. İki gencin yaşamlarını birleştirmesi açısından bireysel, yeni akrabalık bağlarının kurulması açısından ise toplumsaldır (Boratav, 1973: 167). Evlenme, bireyin bir statüden başka bir statüye geçtiğini gösteren bir geçiş dönemidir. Evlenen karı-koca ailenin, aile ise toplumun temelini oluşturmaktadır. Evlenmede amaç çocuk sahibi olmak suretiyle hem neslin devamını sağlamak hem de kültürel değerleri gelecek kuşaklara aktarmaktır (İrmak,

6 Çalışmada hem Muş hem de Varto adı kullanılacaktır. Varto, Muş'a bağlı ve Alevilerin yaşadığı tek ilçedir. Muş adı, çalışmanın Doğu Anadolu'da yapıldığını hatırlatmak için Varto adı ise çalışmanın sadece Muş'un bir tek ilçesinde yapıldığını ifade etmek için kullanılmıştır.

2016: 122). Toplumsal varlık ve birlik için son derece önemli olan evlilik, doğal olarak etrafında birçok ritüelin şekillenmesine sebep olmuştur. Bu sebepten evlilik, tıpkı doğum ve ölüm gibi önemli geçiş ritüeli sınıfına dâhil edilmiştir.

Geçiş ritüelleri, bireyin çeşitli boyutlardaki *sınırı geçme* olayını ve toplum içerisindeki statü değişimini anlatan ve belirli kurallara bağlayan geleneksel ve dinsel törenlerdir (Ozan 2011: 73). Her toplumun inançları, gelenekleri, kültürleri etrafında şekillendirdiği bu pratikler, nesilden nesile aktararak zaman içerisinde türlü değişim ve gelişmelerle günümüze ulaşmıştır (Türker; Gündoğdu, 2016: 142). Geleneksel ve dinsel unsurlar içeren geçiş ritüelleri sırasında bireyin statüsünde değişim meydana gelmektedir. Değişim sırasında çatışmaların yaşanmaması için bireyin mensubu olduğu topluluğun, bu geçiş sürecinde rol alması ya da en azından durumdan haberdar olması gerekmektedir.

Geçiş ritüelleri, toplumsal statü ve rollerin de belirleyicisidir. Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş/giriş ritüelleri, farklı biçimlerde olmakla birlikte, bireyin bir toplumsal statüden bir başka statüye geçişini simgeleyen ritüellerdir. Kişilerin rol ve statü dönüşümleri sosyal yapıda değişiklikler meydana getirmektedir. Söz konusu sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerin mevcut yapıyla çatışan durumlar oluşturmasının önüne ise ritüeller sayesinde geçilmektedir. Ritüeller sosyal yapıdaki bu tür dönüşümleri, çatışmaları engeller, yaşanan dönüşümü meşrulaştırır (Karaman, 2010: 232). Geçiş ritüellerinde statü değişikliği bireysel, sonuçları ise toplumsaldır. Toplumun üyeleri mensubu olan birey ile çatışma yaşamamak için bazı kurallar koymuşlardır. Bu kurullarla bireyin statü ve rol değişimini meşrulaştırılmaya çalışırlar. Bazı ritüellerde erkekler bazı ritüellerde ise kadınlar aktif olarak rol almaktadırlar.⁷

Alevi toplumunda kadınlar ön planda yer alan bireyler olarak ritüellerin yaratılması ve aktarılmasında aktif bir şekilde rol alırlar. Doğu Anadolu Alevilerindeki evlilik ritüelinde de kadınlar aktif rol alır. Gelin ise bu ritüelin odağındaki kişidir. Pervin Ergun'a göre Türk inancında gelin, ilk yaratılan kadını sembolize etmektedir. İlk yaratılan kadın, dünyaya kuş şeklinde ve mitolojik bir yolculukla gönderilmiştir. İlk kadın, Tanrı mekânından kendisine hediye edilen sembolleri yeryüzüne taşımıştır. Kutsal sembollerin ilk örneklerini getiren ilk gelinin mitolojik ritüelleri, günümüze kadar her yeni gelin ile tekrarlanarak kut sağlanmaya çalışılmaktadır. Gelinin mitolojik göçü ile ilgili uygulamalar, pek çok halk anlatısında ve kültür ürününde şifrelenmiş

7 Ritüel için bk. Honko, 2009: 203-215; Şahin, 2008; Olgun, 2016: 82-99.

olarak yaşamaktadır. Mitolojik rol, gelinin oynadığı geleneksel oyun figürlerinden, göğüs süslemesi takılara, çeyizindeki işlemlere ve pek çok pratiğe sinmiştir. Bugün gelinlerin olmazsa olmazı gibi görünen pek çok kültürel miras, mitolojik göçün çözüm bekleyen şifreleridir. Türk gelininin mitolojik göçü ile ilgili şifrelerin çözümü, “Türk kültüründe ailenin kutsallığı” ile ilgili inancın kökenini ortaya çıkaracaktır (2010: 275).⁸ Doğu Anadolu Alevilerinin evlilik âdetlerinde de mitolojik göçün izlerini görmek mümkündür.

Evlilikte temel olarak insan varlığının korunması düşüncesi hâkimdir çünkü evlilik sayesinde, insan neslinin devam etmesi ve çoğalması, nesillerin birbirini izlemesi ve böylelikle insanların birbirlerini mirasçı kılmaları söz konusudur. Evlenme törenleri hem dini hem de toplumsal bir olayı içine alır. Dolayısıyla evliliğin insanlar üzerinde sosyal, ahlaki ve bedensel yararları vardır. Evlenme törenleri köy ortamında bir bayram şenliği olarak algılanır. Ulusal yapının oluşmasında birçok değer ve davranışın kazanılması yönüyle evlenme törenleri fonksiyonel etkinlik gösterir. Toplumların tarihi ve ekonomik yapıları yerleşim şekilleri, üretim şekilleri ve gelenekleri kısmen kültürleri evlenme biçimlerini belirlemektedir (Yıldırım, 2010: 24).

Düğün öncesinde, düğün esnasında ve düğünden sonra uygulanan âdetler birçok bilim insanı tarafından çeşitli başlıklar altında ele alınıp incelenmiştir. P. N. Boratav, düğün geleneğini; düğün öncesi, düğün ve düğün sonrası olmak üzere üç başlık altında incelemiştir. Düğün öncesi âdetler: görücülük, dünürçülük/ kız isteme; söz kesimi, şerbet, nişan; düğün okuntusu; çeyizin gitmesi ve çeyiz serme; gelin hamamı. Düğün: kına geceleri; gelin göçürme; nikâh; gerdek; gerdek ertesi (duvak-paça). Düğün sonrası ise gelinlik ve güveylik töreleri (1973: 172) şeklinde sınıflandırmıştır. Tunceli Alevi düğün geleneğini inceleyen Erdal Yıldırım’ın sınıflandırması ise şu şekildedir: Evlilik öncesi uygulamalar (kız isteme, söz kesme, nişan); evlilik esnasındaki uygulamalar

8 Türk ailesinin temeli “kutsal evlenme törenleri” ile atılmaktadır. Tanrı’nın cenneti ayakları altına serdiği, canından can çıkarma gibi olağanüstü özellikler bahsettiği kadın, kültürümüzde her dönemde önemli bir yere sahip olmuştur. Türk ailesinde bu nedenle “kutlu/ideal gelin”in büyük bir yeri bulunmaktadır. Tanrı tarafından kut verilen hanımlar ile ilgili olarak Türk kültüründe Umay ve Ayzıt kültü oluşmuş ve gelin anlayışımızı derinden etkilemiştir. Bu anlamda Türk gelininin göçü, yeryüzüne gönderilen kutlu, ilk “kadın-gelin”i simgelemektedir. Gelin göçü ile ilgili uygulamalar, bu ilk örnek ile ilgili inançların tekrar edilmesi ve aynı Tanrısal kutun sağlanmasına yöneliktir. Gelenek görenek ve halk inançlarımızda düğün folkloru ile ilgili yaygın olarak gördüğümüz mitolojik tören pratikleri günümüze kadar canlılığını sürdürerek gelmiştir (Ergun, 2010: 276).

(düğün hazırlıkları, kına gecesi, gelin alma ve düğün); evlilik sonrası uygulamalar (2010: 24-28). Bu sınıflandırmalardan hareketle çalışmamız şekillendirilmiştir.

Doğu Anadolu’da düğün-nikâh törenleri genelde ağustos ayında yapılır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan halk bağ bostan, çayır ve tarlada olan işini ağustos ayında bitirir. Kış gelmeden önce düğün yapılır, amaç yeni aileye kışlık hazırlıklarını yapacak zaman tanımaktır. Aynı zamanda ağustos ayı herkesin memleketinde olduğu ya da olacağı en uygun aydır.

Doğu Anadolu birçok uygarlığa, devlete ve farklı inançlara ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Bu çeşitlilik kültürel hayata belli ölçüde yansımıştır. Doğu Anadolu’da Türkler, Kürtler, Araplar ve Ermeniler yaşamıştır. Hangi geleneğin hangi topluluğa ait olduğunu, hangi milletin neyi ne kadar ödünç aldığı tespit etmek oldukça güçtür. Bunun tespiti ancak bu topluluklarla ilgi yapılacak çalışmaların sayıca artmasıyla mümkün olacaktır. Örneğin Elma Türklerde, Kürtlerde ve Ermenilerde düğün adetlerinde kullanılan bir meyvedir. Her toplulukta kullanım amacı kısmen farklı olmasına rağmen ortak bir unsur olması bakımından önemlidir. Bu çalışmada hangi geleneğin hangi topluluğa ait olduğu incelenmemiştir. Sadece Erzurum, Bingöl, Tunceli ve Muş’ta yaşayan Alevilerin düğün âdetleri kayıt altına alınmıştır. Türkiye’de evlilikle ilgili yapılan bilimsel çalışmalar taranmış ve elde edilen benzerlikler üzerinde durulmuştur. Anadolu’da yaşayan diğer topluluklarla ilgili çalışmalar yapıldıktan sonra geleneklerin karşılaştırılması mümkün olacaktır. Bugün çok fazla karşılaştırma imkânı bulunmamaktadır.⁹

Düğün Öncesi Yapılan Uygulamalar

Alevi toplumunda birçok evlilik biçimi tespit edilmiştir. Çalışmada ise sadece anlaşılabilir şekilde yapılan evlilikle ilgili gelenek incelenmiştir. Aileler çocuklarının evliliğini onayladıktan sonra harekete geçerler. Alevi toplumunda evlilikler kızla erkeğin birbirini tanıması şeklinde olmaktadır. Alevilerde razılık son derece önemlidir. Alevi-

9 Doğu Anadolu Alevilerinin geçiş dönemi âdetleriyle ilgili yapılan çalışmalardan biri Erdal Yıldırım’a aittir. Yıldırım’ın “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” adlı çalışması oldukça kapsamlı bir çalışma olmuştur. Bir diğer çalışma ise Yılmaz İrmak’a aittir. İrmak’ın “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları” adlı çalışması bütün Bingöl’ü kapsayan bir çalışmadır. Bölge için önemli bir çalışmadır, kısmen Alevi inançlarını da içermektedir. Çalışmanın amacı Doğu Anadolu’da yaşayan ve geçiş dönemleri hakkında hiçbir çalışma yapılmamış olan Varto Alevilerinin geleneklerini de çalışmalar dâhil etmektir.

Bektaşî cemaatinde kız ile oğlanın birbirlerini bilerek, görerek ve tanıyarak razılıkla “evet” demeleri gerekmektedir. Alevî ebeveynler, kızlarının razılığını almadan onu başkasına veremez (Yıldırım, 2010: 24). Erkek, ailesine hangi kızla evlenmek istediğini söyler. Erkeğin ailesi, kızın ailesine haberci gönderir. Gönderilecek bu kişiye *tilki* (lüye veya ruvi) denir.¹⁰ Tunceli’de bu kişiye *berbuki* (KK16) denir. Kadınlar *berbuki*, ruvi ya da lüye olamazlar. Bu görev erkeklere verilir (KK1, KK6, KK16). Pervin Ergun’a göre; Türk anlatı geleneğinde güveye yardım eden birçok kılavuz¹¹ hayvan vardır. Doğu Anadolu Alevî düğünlerindeki *ruvi*¹² bu tür kılavuz hayvanın günümüzde yaşayan şeklidir. Erkekler ruvi olarak kız evine gönderilirler. Ruvi olan kişi zeki, çevik ve ağzı laf yapan biri olmalıdır. Ruvi gözünü dört açmalı ve kimseye yakalanmadan kız evine ulaşmalıdır. Kız evine ulaşmadan ruvi olduğu anlaşılırsa yakalanır ve türlü eziyetler görür. Ruviyi, yakalayan biri akşama kadar ona istediği her işi yaptırabilir. Ruvinin, yakalandığını öğrenen kızın babası dünürlerine mahcup olmak istemezse gidip ruviyi, satın alır. Eğer kızını vermeye gönüllü değilse ruviyi, satın almaz. Ruvi, kızın babasına kızını istemeye geleceklerini söyler. Hangi gün gelmeleri gerektiğini öğrendikten sonra geri döner. Buna *kapı yolunu almak* (raya çiveri) denir. Kapı yolu alan aile; köydeki yakınları, sevip saydıkları, ikna kabiliyeti yüksek olan ve sözü geçen kişilerle birlikte kız evine giderler. Kızın babasından kızını isterler. Kızın babası kızını vermek isterse söz kesmek için gün verilir. Evliliğin gerçekleşmesinde en önemli aşamalardan olan kız isteme ise şu şekilde olur:

Erkek, ailesinden bir kadına evlenmek istediği kızını söyler. Bunun üzerine büyükler münasip görürse kız tarafına haber gönderirler. Kız tarafı erkek tarafına bir gün verir.

10 Ruvi; Bingöl, Erzurum, Muş ve Van da kullanılan bir terimdir (KK3, KK6, KK12, KK17, KK18). Varto Alevilerinde ise *lüye* terimi kullanılmaktadır (KK1).

11 Güveyin yardımcılarının rolünde genellikle geyik, öküz, at, kartal, su padişahının kızı, aksakal, demirci vd. yer almaktadır. Yüce ve asil gösterilen buradaki hayvanlar, öncelikle kılavuz olarak ortaya çıkmaktadır. Manzumede en çok altın boynuzlu geyik, öküz ve “altın yeleli rüzgâr kanatlı at” (şil şunat) suretiyle karşılaşılmaktadır. Güveyin bir başka yardımcısı geyiktir. Çoğu halk anlatısında geyik izi sürülmesi kahramanları genellikle evlenecekleri kıza götürmektedir. Çuvaş düğün manzumesinde de en yaygın karşılaşılan hayvan olarak geyik, güvey ve maiyetinin mitolojik yardımcısı olarak görülmekte ve kılavuz rolü oynamaktadır (Ergun, 2010: 283- 284).

12 *Ruvi/rovi*, Kürtçe tilki anlamına gelmektedir. Çalışmaya kaynaklık eden kaynak kişilerin hepsi *Zazaca* konuşan Alevilerdir. Kürtçe konuşan Aleviler de vardır. Varto’da yaşayan Sünnî Kürtlerde de bu gelenek mevcuttur. Sunî Kürtler bu kılavuza *rovi* derler. Aynı gelenek Van’da yaşayan Sünnî Kürtler arasında da tespit edilmiştir. Kürtler *rovi* için *qazd* terimini de kullanmaktadır. Kürt düğün geleneğindeki *Rovi/Qazd* yakalanınca türlü işkencelere maruz kalır (KK1, KK3, KK17, KK18).

Kızın yakın akrabalarına haber verilir. Herkesin görüşü alındıktan sonra eğer kızı vereceklerse bir hafta sonrası için bir gün belirlenir (Yıldırım, 2010: 25). Bingöl, Erzurum, Muş ve Tunceli'de kız isteme şekli aynıdır (KK5, KK7, KK15).

Kız İsteme-Söz Kesme

Kız isteme, Alevi geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Düğün öncesi uygulanan bir adettir. Oğlan tarafı kız istemeye gitmeden önce mensup oldukları ocağın pirini davet eder. Her kız istemede mutlaka pir ya da rayber bulunur. Bu kişiler Alevi toplumunun aksakallılarıdır. Bunlara dünürücü başı da denilmektedir.¹³

Kapı yolu alındıktan sonra kız evine giden dünürücü aile, kız isteme ve söz kesme için gün aldıktan sonra evine döner. Kız isteme günü gelince yine bir grup davetli ve damadın annesi, kız kardeşleri, hala, teyze ve bütün yengelerin dâhil olduğu kadınların hepsi kız istemeye gider. Kız isteme erkek meclisinde olur. Baba, kızını vermeden önce kızına razı olup olmadığını sorar. Kızdan razı olduğuna dair haber alınca isteme faslına geçilir. Doğu Anadolu Alevilerinde kız için *kanlınd*¹⁴ denilen başlık¹⁵ istenir.

13 Hayatın her safhasında, her şeyde, her kişide kuta önem veren Türk milleti düğünde önemli roller verilen kişiler ile ilgili de aynı titizliği göstermektedir. Toplum önderi aksakallardan seçilen dünürücü başında Dede Korkut'ta olduğu gibi mitolojik özellikler aranmaktadır. Mitolojik metinlerde dünürücü başı, kız isteme dileğini doğrudan söylemez. Dolambaçlı, şifreli, bilmeceli bir şekilde sorar. Dünürücü başı gibi mitolojik kökene dayanan, hatta geçmişe gidildikçe aynileşen sağdıçlık geleneği de bugün anlamını yitirmeye başlamıştır. Bu mitolojik anlam, günümüzde bazı uygulamalarda ve kullanılan kalıp sözlerde yaşatılmaya devam etmektedir (Ergun, 2010: 282).

14 Günümüzde yaygın olarak kullanılan çeyiz kavramı Arapça cehâz/cihazdır. Hunlar ve Göktürkler gibi eski Türk toplumlarında *kalın* veya *kalm* şeklinde kullanılan kelime İslamiyet sonrasında sadaka, çeyiz, mehir, başlık parası, ağırlık vb. şekillerde kullanılmıştır. Kalın, gelin olacak kızın evlilik sonrasındaki maddi güvencesini sağlamak anlamına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgati't- Türk adlı eserinde *kalıng* şeklinde yer alan bu kelime öncü mihir, kadına verilen çeyiz anlamında kullanılmıştır (Aktaş, 2014: 20). Eski Türklerde yaygın bir gelenek olan başlık parası günümüzde Kırgızlarda da devam eden bir gelenektir. Başlık parasına Kırgızcada *kalın* denilmektedir. Kalın erkek tarafının kız tarafına verdiği mal ve parayı ifade etmektedir. Başka bir deyişle kızın ailesine yapılan evlilik ödemesi diyebiliriz. Kaşgarlı Mahmud'a göre *kalın* âdetinin Orta Asya, Kazan, Kırgız ve Özbeklerde uygulandığı görülmektedir. Kalın kelimesi Göktürk yazıtlarında *kalın*; Dede Korkut'ta *kalınlık* şeklinde belirtilmektedir. Orta Asya'daki Türkler arasında da damadın ailesi kız tarafına belirli bir miktar başlık (Kalım veya Kalıng) öderdi. Oğlan tarafı hayvan vererek, kız evinin hizmetinde çalışarak ya da kızlarını o aileye vererek kalın masrafını karşılar (Yeşil, 2014: 126).

15 Başlık; *Zazaca* konuşan Alevilerde ve *Kürtçe* konuşan Alevilerde kalın/kalınd şeklinde kullanılır. Sünni Kürtlerde ise başlık için bazı yerlerde *next* bazı yerlerde ise *kalın* terimi kullanılmaktadır (KK3, KK17, KK18).

Kalındı fazla bulan meclis üyeleri kalındı indirmek için pazarlık yaparlar. Kalındı konusunda anlaşılınca pir/rayber hayırlı uğurlu olması için dua eder. Bazı bölgelerde kız kahve yapar; Varto, Hınıs, Tekman, Kiğı, Adaklı gibi yerlerde ise günümüzde bile halen şerbet yapılır. Şerbet için gereken şekeri ise damadın ailesi getirmek zorundadır.

Bingöl'de; aile büyükleri (anne, baba, dede, nine, amca, teyze, hala, ağabey, kız kardeş, erkek kardeş vs.) ve toplumda sözü geçen birkaç kişiyle beraber kız istemeye gider. Günümüzde kız istemeye gidilirken kız tarafına hediye olarak çikolata, tatlı, çiçek, çerez ve çeşitli içecekler götürülür. İsteme işi, Allah'ın ve Peygamberimizin adı anılarak yapılır. Daha sonra kız kahve yapar ve misafirlere ikram eder. Genellikle başlık parası istenmez ancak erkek tarafı gönlünden kopan bir miktar parayı "süt parası" olarak kızın ailesine verir. Verilen bu para kızın çeyizi için harcanır. Kız tarafı, kızını vermeyi kabul ederse aileler arasında söz kesilir ve nişan için gün kararlaştırılır (Irmak, 2016: 123). Kız isteme geleneği bölgede genel olarak benzer özellikler göstermektedir (KK3, KK4, KK8, KK10, KK14). Kız isteme merasiminden sonra eğer iki taraf da olumlu görüş beyan etmiş ise söz kesme aşamasına geçilir. Söz kesme aşamasından sonra nişan aşamasına geçilir.

Nişan

Anadolu'da nişan, kız evinde yapılır. Nişan da tıpkı düğün gibi davullu zurnalı olur. Nişana gitmeden önce oğlan evi bütün köy halkını, birinci derece yakın akrabalarını, kirve ve musahiplerini, sevdiklerini davet eder. Nişan, düğüne göre daha sessiz geçer. Asıl hazırlık düğün için yapılır.

Bingöl'de erkek tarafı kıza, kız tarafı da erkeğe nişan yüzüğü alır. Nişan yüzüğü aile büyükleri tarafından takılır, yüzükler kırmızı kurdele ile bağlanır. Kesilen kurdeleden bir parça da bekâr kızlara veya erkeklere verilir ki kismetleri açılsın. Nişanda erkek tarafı altın veya para takar, kız tarafı herhangi bir şey takmaz. Nişandan sonra erkek tarafı düğüne kadar sık sık gelini ziyarete gider ve ona kıymetli hediyeler götürür denk gelirse erkek tarafı gelin evine davet edilir, erkek tarafı giderken yanında hediyeler götürür. Nişandan sonra iki taraf toplanır ve düğün için uygun bir tarih belirlenir (Irmak, 2016: 123-124). Tunceli'de düğünden bir hafta önce kızın eksikliklerinin giderilmesi için kız evine görmeye gidilir. Kız ve erkek tarafı gelinin eksik olan eşyalarını almak için birlikte alışverişe çıkarlar. Düğünden önce kızın annesi için de *süt hakesi* olarak adlandırılan, genellikle bir elbise ya da kızın annesinin istediği başka bir eşya veya takı alınır. Bunun dışında *amca, dayı, bacı ve kardeş hakesi* adı verilen bir uygulama da bulunmaktadır. Amcaya, dayıya genellikle takım elbise alınır. Kız

kardeşe *bacı yüzüğü* adı verilen bir yüzük alınır (Yıldırım, 2010: 26). Erzurum ve Varto Alevilerinde ise kızla birlikte alışverişe giden yakınlarına hediyeler alınır. Kızın ablasına, kız kardeşine ya da kız olan kuzenine altın (yüzük, bileklik vb.) alınır. Kızın bekâr erkek kardeşi varsa ona da mutlaka altın bileklik veya saat alınır (KK2, KK4, KK11, KK16, KK15).

Tunceli Alevilerinde nişan işlemleri şu şekilde gerçekleşmektedir: Genel olarak nişan düğünden bir hafta önce yapılır. Erkek tarafından kız evine *okuntu* olarak adlandırılan birtakım eşyalar gönderilir (bardak, sabun vb.). Yine erkek tarafı kız tarafına koyun, bulgur, pılav gibi gıda maddeleri gönderir. Kız tarafı da yöreye özgü, ateşte yağlı ekmekler, yemekler pişirip gelen misafirlere ikramda bulunur ve şeker dağıtırlar. Yemekten sonra şerbet, üzüm ve leblebi ikram edilir. Kıza kına yakılır. Daha sonra akrabalar ve gelen misafirlere *takıntı* adı verilen takılar takarlar (Yıldırım, 2010: 26). Evlilik âdetleri içinde yer alan bir diğer uygulama ise kına yakma geleneğidir. Düğünün olmazsa olmazıdır. Anadolu'nun her yerinde var olan bir gelenektir. Kutsallık içeren bir yönü de bulunmaktadır.

Kına, Türk inanç sisteminde adanmış olmanın işaretidir. İnanca göre; kına işareti taşıyan canlı ve cansız varlıkların mukaddes olduğuna inanılır, ona dokunulmaz. Bunun içindir ki askere gidene, kurban edilecek hayvana, evlenen gençlere kına yakılır (Kalafat, 1999: 111). Uşak'ta düğün öncesi uygulamalar içinde âdetlerin en çok ön plana çıktığı törenler kına geceleridir. Kına gecesini düğünden bir gün önce genelde kız evinde geline kına yakılmasıdır. Kınanın yakılmasından yıkanmasına kadar birçok adımda törensel uygulamalara rastlanmaktadır. Kına yakılırken kızın avucuna para konur, eskiden yokluk nedeniyle gümüş para, günümüzde ise altın konulduğu görülmektedir. Kına yakma işlemini herkes yapamamaktadır. Gelinin kutsama adımlarının en temellerinden olan kına yakma işleminde kınayı yakan ile gelin arasında bir bağ olacağına inanılmaktadır. Gelinin kınasını kızın bekâr arkadaşları yakabilir. En yakın arkadaşı sağdıç olur ve sağdıç yakabilir. Bazı köylerde ise kızın sağ eline bekâr bir kız (sağdıç), sol eline de mutlu evliliği olan bir kadın kına yakar. Kınayı özellikle evli, çocuklu, mutlu, yüzü gülen, kaderi güzel bir kadın yakar. Kınanın kız evinde yakılması uygundur (Özcan, 2016: 264-265). Varto, Hınıs ve Tekman Alevilerinde kınayı kız tarafından biri yoğurur. Kına yakan kız genellikle bekârdır. Gelinin bekâr bir yakını yoksa en tecrübeli kadın kınayı yoğurur. Kına yoğrulurken damadın ailesi kınanın üstüne para atar. Bu para kınayı yoğurana verilir (KK2, KK9).

Doğu Anadolu Alevilerinde sağdıç damadın musahibidir. Musahibin sorumluluklarından biri de düğünde musahibinin sağdıçı olmaktır. Anadolu'da yaşayan bazı Alevilerde musahip olmak için evli olma şartı aranırken Doğu Anadolu Alevilerinde böyle bir şart yoktur. Tercih edilen ise evlenmeden önce her erkeğin bir musahibinin olmasıdır. Cemler çok az yapıldığından musahiplik cemi eskiden kısmen yapılırken günümüzde yapılmaz olmuştur. Günümüzdeki musahipler ikrar almadan musahip olmaktadır (KK2, KK13).

Bingöl'de kına gecesi gelinin evinde yapılır. Gelin yöresel *bindallı* adı verilen yöresel bir kıyafet giyer. Kınaya gelinin ve erkeğin kadın akrabaları ve arkadaşları katılır. Kızlar gelinin etrafında duygu yüklü türküler söyleyerek dönerler. Kına sırasında gelin, kaynanası tarafından avucuna altın konulmadan avucunu açmaz. Kına merasimine katılanlara hediye olarak kına dağıtılır (Irmak, 2016: 124). Bu oldukça yaygın bir gelenektir, kına genellikle genç kızların ve çocukların ellerine sürülür (KK9, KK12). Kına gelinin eline yakılırken gelin avucunu açmaz. Bu sırada kaynanası gelinin avucuna altın koyar. Bu altın geline kalır. Ergun'a göre bu altın kut sembolüdür. Kına yakılırken kaynana tarafından gelinin avucuna konan para-altın kut sembolüdür ve bereket için saklanmaktadır. Gelin kınasında yakılan mumlar ışık-nur sembolüdür. Genç kızların gelin etrafında dönerek kırmızı örtülerle halay çekmesi göğün katlarını sembolize etmektedir. Gelinin kınasını yakan kişinin de kut taşımaya dikkat edilmektedir. (Mutlu bir evliliği olan, çoluk-çocuk sahibi, varlıklı, iffetli, toplum tarafından sevilen sayılan bir "yenge") (Ergun, 2010: 279). Kına gelinin yakınlarından evlenmemiş bir genç kız tarafından yoğurulur. Ya kınayı yoğuran genç kız ya da evlenmiş tecrübeli bir kadın kınayı gelinin eline yakar (KK4, KK8, KK11).

Tunceli'de kına gecesi düğünden bir önceki gün *baş bağlama* denen gelini giydirme töreni yapıldıktan sonra başlar. Oyunlar oynanıp eğlence devam ederken gelinin arkadaşlarından üç kız, gelinin başına bir örtü attıktan sonra gelini odanın ortasına getirirler. Erkek evinden gelen ve kına tepsisini getiren grup daha önceden odada hazır olarak gelini bekler. Odaya getirilen gelinin önüne erkek evinden getirilen kına tepsisi getirilir. Üstünde üç mum yakılır. Kızlardan biri, üzerinde üç mumu yanan kına tepsisini başının üzerine alır onun önünde tef çalan bir kadın türküler söyler ve gelinin etrafında dönmeye başlar. Daha sonra gelin odanın ortasına konulan sandalyeye oturtularak kına tepsisi önüne bırakılır. Sonra halaylar çekilir ve kıza kına yakılır, *gelin övücüler* adı verilen bir grup, gelin ve evi ile ilgili türküler söyleyerek gelini ağlatmaya çalışır. Kına yakma esnasında söylenen türkülerin çoğu, gelini ve

yakınlarını ağlatmak için söylenmektedir (Yıldırım, 2010: 26-27). Anadolu'da gelinin gözyaşlarının bereketi artıracığı düşüncesi vardır. Gelinin gözyaşlarının bereket getireceği düşünülür, bu nedenle de kına gecesinde gelinin ağlaması için büyük çaba harcanır. Gelinin gözyaşlarının bereketle olan ilişkisi, ölüp yeniden dirilmeleriyle mevsimsel döngüyü simgeleyen Dumuzi, Tammuz, Adonis, Attis ve Dionysos için dökülen gözyaşlarını hatırlatır. Bu tanrılar için tutulan yas ve dökülen gözyaşından sonra tanrılar dirilir ve bereket tanrılarıyla evlendirilirlerdi. Böylece kıtlık sona erer, bereket dolu ilkbahar yeniden geri gelir, bu durum büyük bir coşkuyla kutlanırdı. Bu nedenle bereketin, özellikle gelinin gözyaşlarından beklenmesi, tarihin derinliklerinde gizli olan kutsal evlilik¹⁶ törenlerinden izler taşımaktadır (Çetin, 2008: 117). Kına yakılırken gelinin ağlatılması geleneği oldukça yaygın bir gelenektir. Doğu Anadolu Alevilerinde de uygulanan bir gelenektir (KK4, KK12, KK15).

Nişan ve kına törenlerinde yöresel düğün yemekleri yapılır. Nişanda ve kınada yemekler gelinin ailesi tarafından, düğün yemeği ise damadın ailesi tarafından hazırlanmaktadır. Geleneksel düğün yemeği kavurma, pılav, yoğurt ve ayrandan oluşur. Yemek bereket ayinleriyle ilişkilendirilmiştir. Çetin'e göre Anadolu Türk düğünlerinde, Antik Yunan'da olduğu gibi, bereketi temsil eden ya da en azından bereketle ilişkili maddelerle yapılan yemeklerin yenmesi gelin ve damadın evliliklerini bereketlendirmek, onların sahip oldukları bereketi davetli olan halka dağıtmak yaymak amacını taşımaktadır (Çetin, 2008: 120). Nişan ve kına merasimi bittikten sonra düğün için hazırlıklar başlar. Düğün günü gelmeden önce damadın ailesi köy halkına ve çevre köylere davetiye yollar. Birinci derece yakın olan akrabalara, sevdiklerine, kirve ve muhahiplere elma; diğerlerine ise şeker dağıtılır. Bu davetiyeye *mum* ya da *mumi* denir. Varto, Hınıs, Tekman, Kığı ve Adaklı başta olmak üzere Alevilerin yaşadığı pek çok ilçede davetiye /mumi elma ve şekerden oluşur. Elmayı alan aile geline veya damada altın takacak konumda olan ailedir. Elma aynı zamanda statünün belirleyicisidir (KK1, KK6, KK7, KK12, KK14).

16 Anadolu'da düğün, kuralları toplum tarafından belirlenerek keskinleştirilmiş kutsal bir törendir. Kutsal evlilik (Hieros Gamos) ritüeli özellikle Anadolu ve Orta Doğu tarım toplumlarında karşımıza çıkan bereket tanrı ve tanrıçalarının cinsel birleşimlerini içeren mit ve ritüellerdir. Bu ritüel yılda en az bir kez insan biçimli olarak düşünülen bu tanrı ve tanrıçaların yeryüzüne bereketi getirmek amacıyla cinsel birleşimlerini içerir. Antik dini geleneklere bağlı bir ritüel olan kutsal evliliğin Türk Halkı'nın düğün geleneklerinde sembolik de olsa yansımalarını bulmak mümkündür (Çetin, 2008: 111).

Elma alan kişiler davetiyeyi dağıtana bahşiş veriler. Elmanın geçiş dönemlerinde davetiye olarak kullanılmasının inançsal bir boyutu vardır. Bingöl, Muş ve Erzurum Alevilerinin düğün, ölüm, sünnet vb. geçiş dönemlerinde davetiye olarak elmayı kullanmış olmaları her ne kadar günümüzde kutsal anlamını yitirme noktasına gelmiş olsa da inançsal bir boyutu olduğu kesindir. Çünkü bu yerlerde elma yaygın olarak yetişen bir meyve değildir. Buna rağmen asırlardır gelenekte yerini korumuştur. İnanç boyutu kısmen unutulmuş ama ritüellerde ise varlığını korumuştur (KK10, KK11, KK2).

Aleviler düğünden önce yakın akrabalarına düğün davetiyesi olarak elma götürürler. Tunceli ve çevresinde, düğün günü yaklaşınca oğlan evi, civar köylere “mum” adı verilen elma veya şekeri okuntu olarak göndererek, onları düğüne davet eder. Elma; nişan ve sünnet düğünlerini haber vermek için de kullanılır. Elmayı veren kişi davet eder; elmayı alan kişi, çağrıldığı davete gideceğini elmayı alarak belirtmiş olur. Düğün (veya nişan) sahipleri tarafından elmayı dağıtan kişiye bahşiş verilir. Günümüzde bu gelenek köylerde hâlâ devam etmektedir (Daşdemir, 2015: 94). Kız tarafı davetiye dağıtmaz, sadece kızın birinci derecede yakınları gizlice haberdar edilir. Kız vermek sevinçle karşılaşılan bir durum değildir. Bu sebepten kız evi aslında kısmen yas evidir. Davetiye kızın yakın akrabalarına verilmez. Damadın ailesinden biri davetiyeleri dağıtır (KK1, KK6, KK7, KK12).

Türklerin, elde ettikleri ürünlerden bir kısmını Tanrı'ya kurban olarak sunması, doğadaki pek çok varlığın kutsal sayılmasına, gerçek özelliklerinin yanında, bunlara sembolik birtakım anlamların da yüklenmesine neden olmuştur. Bugün toplumun çocuk edinme, üreme, bereket, evlenme, ant-yemin, uğur, sağlık, gençlik, kalıcılık, sevgi, kısmet açma, kurban, korunma vb. pek çok alanda elmaya yüklediği anlamların mitolojiyle ilişkilendirilişi bu yüzdendir. Dinî törenlerde, ayinlerde kimi zaman murat veren kimi zaman kurban edilen meyvedir elma (Üstünova, 2011: 147-148). Alevi-Bektaşî şîir geleneğinde kendi anlamı üzerinde yine bu geleneğe bağlı bir kısım anlatmaları ifade etmek için soyut anlam tabakasıyla birlikte kullanılan meyvelerden biri olan *elma* Alevilerde kutsal sayılır. Alevi-Bektaşîlerin yazılı ve sözlü kaynaklarında Cebraîl'in Hz. Ali'ye *terceman* (kurban) olarak elma getirdiğine dair rivayet, ayinicemlerde temsil edilir; koyun boğazlanır gibi elma kurbanı yapılır. Alevi-Bektaşîlikte bir elmanın iki yarısı gibi kabul edilen Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeşliği; musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çeğildeşlik gibi dört kapıdan müteşekkil bir kardeşlik hukuku ile temsil edilir ve kardeşlik erkânlarının olmazsa olmazı konumundaki elma kurban

edilerek canlara lokma olarak dağıtılır. Alevi-Bektaşiler Hz. Fatma, Düldül, Zülfikar ve Kanber'in elmadan yaratıldığına inanırlar. İlim, irfan ve hikmetin sembolü olan Hz. Ali'ye *terceman* geldiğine inanılan elmalar, Alevi-Bektaşilerce Ali'ye bu vasıfları kazandıran kutsal bilgeliğin nişanesi olarak görülür; Alevi-Bektaşi erenleri âdeta bade içen gibi- elmadan nasiplerini almak suretiyle dervişlik makamına erişir. Alevi-Bektaşi geleneğinde gizli dilin ve haberleşmenin sembolü olarak kullanılagelen elmanın, eşi-dostu düğünlere çağırma maksadıyla kullanılması, elmanın bu işlevinin kolektif bilinçteki dönüşümünü göstermesi bakımından önemlidir (Aksoy, 2007: 53; Daşdemir, 2015: 95-96). Elma kutsal sayıldığına geçiş ritüelinde davetiye olarak kullanılmıştır. Günümüzde elmanın davetiye olarak kullanılması yavaş yavaş yok olmak üzere. Elma yerini kâğıt davetiyelere bırakmakta. Elmanın ortadan kalması *terceman* inancının da unutulmasına zemin hazırlayacaktır. Elma kadar değerli olan bir diğer şey ise kepemedir. Kepeme aslında elma gibi kutsal kökeni olan bir ritüel hatta bir kurbandır.

Gelini almaya gitmeden önce damadın ailesi *birane* ya da *kepeme*¹⁷ adı verdikleri bütün bir koyun haşlayıp götürürler. Kesilen koyun bir gün öncesinden bütün olarak kazana koyup haşlanır. Haşlanan bu koyun bütün bir şekilde gelin evine götürülür. Kepeme adı verilen bu tür bütün olarak bir hayvanın haşlanması geleneği ölünün seneyi devriyesinde de yapılır. Kepemenin düğün ve ölüm zamanında yapılması mitik döneme dayanır. Ziya Gökalp, düğünde kesilen kurbanlar ve verilen hediyelerin birtakım dinî ve sihrî unsurla içerdiğini söyler. Kurbanın kesilmesi, ziyafetler, takdimeler, gelin ve damadın birbirine hediye vermesi, iki ailenin birbirine hediye vermesi kötü ruhların gazabından korunmak, yeni ailenin saadetini temin etmek üzerine yapılan sihrî uygulamalardır (1976: 309). Avcılar avladıkları hayvanlardan belirli bir payı orman ruhuna sunarlar ki tekrar ava çıktıkları zaman orman ona av hayvanı sunsun, avları bereketli, kazasız belasız geçsin. Avlanan hayvanın kemiklerine zarar vermeden eti ayrılır çünkü o hayvanın kemiklerinden tekrar dirileceğine inanılır (Kaya, 2009: 99). Kepemenin kökeni böylesi bir inanca dayanmaktadır. Kemik

17 Varto Alevilerinde düğün veya ölüm yıl dönümü için kesilen ve kepeme yapılan hayvan için kurban ifadesi kullanılmaz. Düğünden sonra uygun bir zamanda damadın ailesi oğullarının evliliğinin kutlu olması için kurban kesip köylüye dağıtır. Ölü aşı olarak kesilen hayvan için ise hayır ifadesi kullanılır. Kurban genellikle *ziyaret* adı verilen kutsal mekânda kesilir. Bütün köylü davet edilir ve kurban eti orada yenilir. Eğer ziyarete gidilmemişse kurban evde kesilir ve bütün komşulara dağıtılır. Kepeme için kesilen hayvan eskiden kurban olsa da günümüzde bu vasfını yitirmiş durumda (KK1, KK2, KK5, KK9, KK13).

bütünlüğünü korumak, geçiş dönemi gibi önemli bir noktada kullanılması eski inanç sisteminin izlerini taşımaktadır.

Şamanizmde, kemiğin manâsı büyüktür. Avcı topluluklarda, hem insan hem hayvan kemikleri, hayatın sonuncu kaynağını teşkil eder. Bunlarda, av hayvanının kemikleri kırılmaz; örf-âdete göre, bir araya getirilerek ya toprağa gömülür ya da toprağın üzerine veya ağaca bırakılır yahut denize atılır. Hayvanın canının, kemikler içinde barındığına, kemikleri kırmamakla hayatın yeniden başlayacağına inanırlar. Yeseviler, kurbanın kemiğini, kanı ile birlikte derin bir çukura gömüyorlardı. Kızılbâş Türkmenler, kurbanın kemiklerini mafsallarından ayırarak, kemikleri zedelemekten çıkarır, bir araya getirip ya kanıyla birlikte toprağa gömer (Senirkent Bektaşilerinin deyimi ile kefinler) veya ambarlara, kilerlere, bereket ve uğur getirmesi için koyarlarmış (Eröz, 1990: 297-300). Öte dünya inancının izlerini taşıyan bu gelenek günümüzde ölüm ve düğün âdetlerinde yaşamaya devam etmektedir. Eski Türklerdeki Şamanizm inancının etkilerini Anadolu Alevilerinde görmek mümkündür.

Eski Türklerde kemikleri kırmak yasaktır. Kemiklerin kırılması ya da parçalanması bereketin, başarının ve üremenin sonunu getireceğine inanılmıştır. Altay Türkleri, ritüelden artan kemikleri toplayıp ya nehre bırakırlar ya da toprağa gömerler. Ruh kanda ve kemikte bulunur. Eski Türklerde kan gibi kemikler de kutsallık içerir. Bu kutsallık yeniden dirilmenin sembolüdür. Kemik, kişiye can veren, onu geçmişten geleceğe bağlayan ve aynı zamanda atalardan miras kalan bir özelliكتedir. Anadolu'da akıka kurbanı adı altında gerçekleştirilen ritüelde sunulan kurbanların kemiklerinin kırılmadığı tespit edilmiştir. Kurban edilen hayvanın kemiklerinin hiçbir şekilde kırılmadan veya zarar görmeden korunması, kemiklerin hayvanın yeniden dirilmesi anlamına gelmektedir. Kefinlemek; Senirkent-Uluğbey Bektaşilerinde, kurbanın barsak ve kanının, kurt kuş yemesin diye derine gömülmesi işine denir. Alevi inanç sisteminde kurbanın parçaları hususunda kan ve kemik üzerine uygulanan pratikler yer almaktadır. Cem erkânına bağlı olarak sunulan kurbanlarda, hayvanın kanı özenle akıtılarak kemikleri ise kırılmadan toprağa gömülür. Bazı Alevi ocakları, söz gelimi Keçeci Baba ocağında, kemiklerin belirli bir düzen içerisinde beyaz bir beze sarılarak toprağa gömüldüğü bilgisi elde edilmiştir ve söz konusu uygulamaya kefinleme/kefenleme adının verildiği tespit edilmiştir. Tahtacı topluluklarında, diğer Alevi topluluklarında olduğu gibi kurban edilen hayvanın derisi yüzölüp işkembe ve bağırsakları çıkarıldıktan sonra hiçbir organı parçalanmadan, kemikleri kırılmadan tüm olarak bir kazanda pişirilir. Daha sonra kurbanın kemikleri kırılmadan eti

kemiklerinden ayrılır (Köse, 2017:162-164; Eröz, 1990: 116).¹⁸ Kurbanın bütünlüğünü koruma geleneğinin Alevi cemlerinde özellikle musahiplik ceminde yaşamaya devam ettiği görülmektedir.

Musahip Ceminde kurbanın kesiminde dikkat edilen hususlar vardır. Öncelikli olarak kurban kazana girinceye kadar bütün işlemleri musahip olacak erkek talipler yapar. Onlar yapamıyorsa vekâlet verirler. Kurban, kurbanı tarafından derisi ile boynu birbirinden ayrılmadan kesilir. Kesildikten sonra derisi yüzülür. İç organları ve derisi bir yerde muhafaza edilir. Kurban, bütün halinde meydana getirildikten sonra ek yerlerinden iliği kırılmadan ayrılır. Kurban pişince etleri ve kemikleri birbirinden ayrılır. Kurbanlık hayvanın eti dışında bütün kemikleri, iç organları ve ayakları kurbanlık hayvanın derisi yere serilerek içine doldurulur. Önceden hazırlanmış kefen adı verilen beyaz çarşaf yere serilir. Derinin içine doldurulan bütün her şey düzgünce çarşafın içine doldurularak kefenlenir (Ersal, 2016: 413-415). İkrar vermiş olan ve kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleriyle birlikte, pirin ve cem topluluğunun önünde ölünceye kadar kardeş kalacaklarına, bu kardeşliğin sorumluluklarını yerine getireceklerine dair söz vermeleridir. Bir diğer ifadeyle musahiplik¹⁹; iki talibin yol çıkması, kıyamete kadar kardeş kalmalarıdır (Bulut, 2013: 103). Alevi inancında önemli bir rol oynayan musahiplik bir geçiş eşiğidir. Geçiş dönemleri sağlıklı bir şekilde yapılsın diye kurbanlar sunulur. Evlilik de bir eşiktir, bu sebepten evlilik sırasında kesilen hayvan da bir kurbandır.

Doğu Anadolu Alevilerinde düğün ve ölüm için hazırlanan kepeme günümüzde kurban vasfı taşımamaktadır. Eskiden kurban olarak sayıldığına dair bir bilgiye ulaşılmamıştır. Düğünden sonra yeni evli çift için damadın ailesi kurban keser. Düğünden sonra kesilen bu kurban kepemenin /biranenin kurban vasfının kaybolmasına sebep olmuş olabilir. Kepeme ve çerez hazırlandıktan sonra düğün alayının yola çıkma zamanı gelir. Tunceli, Erzurum, Bingöl ve Muş'ta da düğünü erkek evi yapar. Düğüne gitmeden önce bütün davetliler damadın evinin önünde toplanıp halay çekmeye başlarlar. Bu gelin almaya gidileceğinin işaretidir. Gelin almaya gidemeyenler gelip düğün alayını uğurlarlar.

18 Bk. Acıpayamlı, 1974; Abdulkadiroğlu, 1997; Roux, 1999; Anohin, 2006; Aşkun, 2006; Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013; Harva, 2015.

19 Alevilikte musahiplik, dinî ve sosyal kardeşlik anlamına gelir. Alevi Bektaşî geleneğinde musahiplik için bk. Soyycer, 1996; Tur, 2002: 421; Korkmaz, 2005: 482-483; Yıldız, 2005; Ersal 2011: 1058-1083; Bozkurt, 2013; Üçer, 2015.

Düğünden bir hafta önce her gece köyün gençleri akşam yemeklerini yedikten sonra damat adayının evine giderler. Her akşam belli bir saate kadar damadın evinin önünde halay çekilir. Bu bir haftalık ön düğün halaylarında davul zurna çalınmaz. Köylerde genellikle düğünlerde türkü söyleyen belli başlı kişiler olur. Bu kişiler türkü söyler, halayın içinde yer alan bir grup da söylenen bu türküleri tekrarlar. Bu gelenek davul zurna çalma geleneğinden daha eski bir gelenektir. Günümüzde düğünlerde davul, zurna ve orkestra olmasına rağmen düğünde çalgıcılar mola verirken türkü söyleme şeklinde düğün devam eder. Varto, Hınıs, Tekman, Adaklı ve Kiğı'da düğünlerde türkü söyleyerek halay çekme geleneğinin devam ettiği tespit edilmiştir. Düğünden bir hafta önce başlayan bu gelenekle aynı zamanda herkes yapılacak evlilikten haberdar olmuş olur. Bu geleneğin bir işlevi de gençlerin birbirlerini tanımalarına ortam hazırlamaktır. Genellikle bu etkinliğe köyün yaşlıları katılmazlar. Bu etkinlik yeni evliliklerin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu gelenek günümüzde de kısmen yapılmaktadır (KK4, KK5, KK8, KK13).

Düğün Esnasında Yapılan Uygulamalar

Düğün merasimi, evlilik törenlerinin en önemlisidir. Evlilik kurumu nikâh sözleşmesiyle sağlansa da düğün yapma geleneği evliliğin vazgeçilmezleri arasındadır. Düğün günü gelinin baba evinden çıkarılmasından kendi evine girmesine kadar birçok törensel uygulama göze çarpar (Özcan, 2016: 265). Düğün genellikle şenlik havasında geçer. Geline kına yakılırken ve gelin, baba evinden çıkarılırken şenlik havası kısa bir süreliğine yas şekline dönüşür. Özellikle kına yakılırken gelini ağlatmaya yönelik söylenen bazı türküler ağıt şeklindedir.

Gelini baba evinden almaya gidilirken uzun bir araç konvoyu oluşturulur. Gelin, baba evinden çıkmadan önce erkek kardeşi tarafından gelinin beline kırmızı bir kuşak bağlanır. Eğer erkek kardeş yok ise bu kuşak amcaoğlu tarafından bağlanır. Erkek tarafı kuşak bağlayana bir miktar para verir. Çocuklar gelin konvoyunun önünü keserek bahşiş isterler. Damat tarafından çocuklara içinde bir miktar para bulunan zarf verilir (Irmak, 2016: 124). Niğde'de gelinin beline abisi tarafından bir kuşak bağlanır. Sivas Türkmenlerinde gelin olacak kıza kendinden küçük olan erkek kardeşi gümüş kemer bağlar (Koşay, 1944: 250-255). Antik Yunan'da gelin, gelinliğinin üzerine giydiği duvak ve taktığı tacın dışında, beline de yünden örülmüş kırmızı bir kuşak bağlardı. Bu kuşağın rengi, gelinin bekâretini; bağının sıkılığı ise, kocasına olan bağlılık ve sadakatini gösterirdi. Klasik çağ Yunan toplumunda kız oğlan kızlık ve kocasına bağlılık hem aranmış hem de eşlerde ve eş olacak kadınlarda temel erdem

olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte kadında, eş ya da kız evlat olarak erdemlilik, bir ahlak ilkesi olarak değil de kocaya ya da akrabalara karşı bir yükümlülük olarak (Çetin, 2008: 117) değerlendirilmiştir. Düğün geleneği ile ilgili ritüeller birçok toplum için ortak unsurlar içermektedir. Anadolu'da yaşayan bütün halkların geleneğinde bunu görmek mümkündür.

Gelinin baba evinden çıkması, eski yaşamın bitişi ve yeni yaşamın başlangıcını simgeleyen sembolik bir andır. Erkek ve kızın ortak yeni yaşamlarına başlamaları ve yeni yaşamın kutsanması bu esnadaki âdetlerin çıkış noktasıdır. Kurulacak aile ocağının kutsanması; uğur, bereket, sağlık gibi iyi dileklerde bulunma, kötü huylardan arınma, iyi huylarla bezenme amaçlı çeşitli pratikler her bölgede farklı detaylarla uygulanmaktadır. Uşak yöresinde gelin baba evinden çıkarken başına şeker, para ve buğday atılır; şekerin tatlılık, paranın bolluk, buğdayın bereket anlamına geldiğine inanılır. Derbent'te (Uşak) gelinin ayakkabısını babası giydirir, kırmızı kuşağını bağlar. Babası gittiği yerde eli bol olsun, kimseye muhtaç olmasın diye gelinin sağ ayakkabısının içine para koyar (Özcan, 2016: 266). Doğu Anadolu Alevilerinde para, geline değil kuşağı bağlayan yakınına verilir. Düğün âdetleri içinde en göze çarpan ritüellerden biri saçı saçmadır. Anadolu'nun batısındaki Uşak /Derben'te görülen âdetler Anadolu'nun doğusunda da kısmen görülmektedir.

Tüm toplumlarda belirli koşul, yer ve zamanlarda doğaüstü güçlere kanlı ve kansız olmak üzere iki çeşit kurban sunulmuştur/sunulmaktadır. Kanlı kurbanda belirli özelliklere sahip at, deve, koyun, keçi cinsinden hayvanlar kesilir. Saçı denen kansız kurbanda ise her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı; kıymız, bulgur, süt, yağ, rakı, şarap vb. çeşitli yiyecek ve içecek maddelerinin belirli bir yere bırakılması veya saçılması söz konusudur. Bu uygulama günümüz düğün âdetleri içerisinde, gelinin oğlan evine geldiği sırada başı üzerinden atılan bozuk para, leblebi, üzüm gibi nesnelere saçılması şeklinde devam etmektedir. İster kanlı ister kansız olsun yapılan tüm kurban sunumlarının amacı doğaüstü güçlerin gazabından kurtulmaktır (Bekki, 2004: 13). Alevi inancında yer alan elma aslında bir kansız kurbandır.

Dünya halklarının mitolojisinde önemli bir yeri olan elmanın Türk kültüründe de kayda değer bir yeri vardır. Türk kültüründe elma; *toplumunun çocuk edinme, üreme, bereket, evlenme, ant-yemin, uğur, sağlık, gençlik, kalıcılık, sevgi, kısmet açma, kurban, korunma* gibi anlamlar içermektedir (Daşdemir, 2015: 84). Alevi geleneğinde elma önemli bir yere sahiptir. Elma ile ilgili ilk Alevi kaynağı *Makel-i Hüseyin*'in içinde yer alan *De[r]*

Hikâyet-i Resûlâb'dan Rivayet adlı manzumdur. Burada iki rivayet mevcuttur. Her iki rivayette de elmanın Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin arasında bölüşülmesi anlatılmaktadır (Daşdemir, 2015: 84-85).²⁰ Sivas'ta Cem kurbanı olarak koç kesmeye gücü yetmeyenler, duaları kabul olsun diye bir elmayı 12 parçaya böler ve parçaları dağıtırlar. Tunceli'de gelinin başına atılan saç arasındaki elma, çocuğu veya oğlu olmayan bir kimseye satılır. Damada satılan elmayla haklaşmak-helalleşmek vardır (Üstünova, 2011: 149). Abdülkadir İnan, "Saçı yabancı soya mensup olan bir kızın kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır." (İnan, 1986: 167). Düğünde gelin ile damadın başından belli nesnelere atılması saçını adını verdiğimiz bu kurbanların en güzel örneğidir. O halde evlilik törenleri etrafında ortaya çıkan pratikler aslında dinsel ya da büyüsel bir nitelik taşımaktadır (Özcan, 2016: 263). Tatar Türklerinde görülen saç geleneği "Gelin alma" sırasında Türklerde²¹ çok eski zamanlardan beri uygulanmış. Evlenirken saç yapılması, Türkler arasında bugün de varlığını canlı olarak sürdüren önemli bir âdettir ve onun temelinde çeşitli inançlar bulunmaktadır. Gelinin saç örgüsüne örülen, güvey tarafından saç olarak dağıtılan ve hamama girdiklerinde pencere önü, hamam göbeği

20 Alevi-Bektaşî geleneğine ait yazılı ve sözlü kaynaklarda tespit edilen elma ile ilgili inanış ve uygulama örneklerinin temelinde, elmanın Cebrail tarafından cennetten getirildiğine dair rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde elma kimi zaman Hz. Muhammed'e, kimi zaman Hz. Ali'ye armağan olarak getirilmiştir. Hz. Muhammed kendisine getirilen elmaları torunları Hasan ile Hüseyin'e paylaşmıştır. Hasan ile Hüseyin'in şahadetinin sembolü olan elma; insanoğlunun, ölümsüzlük diyarı olan cennetten ölümlülerin diyarı olan dünyaya gönderilmesine neden olan meyvedir. Alevi-Bektaşî gelenekte Hz. Muhammed'in, çocuk yaşta ölen İbrahim'in ve Hz. Hüseyin'in bu dünyadan geçerken elma kokladıklarına inanılmaktadır. Yine yaygın bir inanışa göre, Hz. Hüseyin'in türbesinden elma kokusu gelmektedir. Alevi-Bektaşîlerin, genç yaşta murat almadan ölenlerin avucuna elma koymaları, elmanın cennet meyvesi olarak kabul edilmesi inanışının yanında, Hz. Hüseyin'in şahadetindeki rivayetle de ilişkilendirilebilir (Daşdemir, 2015: 95).

21 Saçı saçma eski Türklerde ateşe et, kan, süt, yağ, rakı vb. nesnelere atma şeklinde olmuştur. Bunun sebebi bu toplulukların avcılık ve hayvancılıkla uğraşmalarıdır. Anadolu'da saç; elma, buğday, leblebi, altın, para vb. nesnelere atılması şekline dönüşmüştür. Anadolu yerleşik hayata geçmiş tarım ve ticaretle uğraşan toplulukların medeniyetler kurduğu bir coğrafyadır. Tarım ve ticaretin varlığı saçılacak nesnelere atılmasına sebep olmuştur. Doğu Anadolu da birçok medeniyete, millete, topluluğa ve inanca beşiklik yapmıştır. Bu çeşitlilik geleneklerin şekillenmesine sebep olmuştur. Buraya göç eden topluluklar hem kendi geleneklerini yaşatmış hem de ortama uyum sağlamak için yerleşik kültüre benzemeye çalışmışlardır. Günümüzde Doğu Anadolu'da Kürtler, Türkler, Araplar ve Ermeniler yaşamaktadırlar. Herhangi bir geleneğin tam olarak hangi etnik yapıya veya inanca ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çalışmada herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır. Sadece kaynak kişilerden alınan bilgiler ve Türkiye'de yapılan çalışmalar kullanılmıştır.

gibi yerlere konulan *tanka* (gümüş akça), bolluğun; Gök'e özdeşliğin simgesi olarak yer, ev, hamam vb. yerlerde bulduklarına inanılan iye'lerin şefkatini kazanmakta önemli rol oynamıştır. Tankanın ilkel fonksiyonu, insan ve evren arasında bir bağlantı kurmak olmuştur. Tatar Türklerinde güvey, avluya veya eve girmeden şekerleme, fındık ve madenî para saçısı da yapar. Bu yiyecek ve paraları, güveye bakmaya gelenler toplar (Yeşil, 2014: 126).

Anadolu'da gelin, baba evinden çıkarılıp koca evine götürülene kadar yolda birçok ritüel uygulanır. Tunceli, Bingöl, Erzurum ve Muş'taki Alevilerde eskiden gelin ata bindirilerek yeni evine götürülmüş. Gelin evin önüne getirilince at durdurulur, kapıda veya dam üstünde bekleyen damat tarafından gelinin başına çeşitli saçılar atılır. Damat evin yüksekçe bir yerine çıkar, gelin kapıdan içeri girerken başına elma, para ve üzüm, leblebi ve şeker atar. Buna benzer uygulamalar Anadolu'nun birçok yerinde mevcut. Hamit Zübeyr Koşay *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme* adlı çalışmasında hangi ürünlerin saçı olarak kullanıldığı ve ne zaman saçıldığı ile ilgili birçok malzeme tespit etmiştir. Alacahöyük'te gelin güvey evine atla getirilir. Gelin, damat tarafından atan indirilirken sağdıcın annesi gelinin başına çerez ve para serper. Para, Anadolu Türk Halkı tarafından uğurlu sayılır ve onun doğanın bereketi üzerinde olumlu etki yaratan bir güce sahip olduğuna inanılır. Alacahöyük'te, gelin arabadan oğlan tarafından indirilir ve inerken sağdıcın annesi gelinin üzerine para ve kuru yemiş serper. Kayseri'de gelin kayınbabasının elini öper, o da başına para ve buğday saçar (Koşay, 1944: 244). Bingöl, Erzurum ve Muş'ta yaşayan Alevilerde saçığı saçan kişiler Berbi ve Xendü²² olarak belirlenen kişilerdir. Saçılar içinde elma, para, üzüm ve şeker bulunur.

Kuruyemiş, buğday, arpa, şeker ve para Anadolu Türk Halkı tarafından bereket unsuru olarak görülen maddelerdir. Bunların gelin ve damadın başından dökülmesi onların bereketini, mutluluk ve refahını artırmak, bunun yanı sıra evliliklerini kutsamaktan başka bir amaç taşımaz. Kastamonu'da gelinin başına buğday serpilir. Hatay'da gerdek odasına giren gelin ve damadın başından para ve badem şekeri saçılır. Kastamonu'da damat gerdek odasına yumruklanarak yollanırken üzerine çiğ yumurta atılır (Koşay, 1944: 215, 289-295). Tunceli, Bingöl, Erzurum ve Varto Alevilerinde

22 Xendü: Söz kesme, kız isteme, nişan ve düğün boyunca hizmetle görevli, damadın musahibi ve ailesindeki bütün erkekler ve diğer seçilmiş erkeklerden oluşur. Berbi: Kız istemeden düğüne kadar her aşamada görev alan damadın yakınları akrabaları ve diğer seçilmiş kadınlardan oluşur. Xendü ve berbiler elma ile davet edilen kişilerdir.

gelin ilk eve gelince kapıda bekletilir ve damat onun başına elma atar. Elma mitik bir kökene dayanan ve Alevi inancında değerli görülen aynı zamanda da doğurganlığın sembolü olan bir meyvedir.

Mitolojik kökende çok etkili bir yeri olan yenge kadın figürü günümüzde sağdıca göre daha fazla silikleşmiştir. Aslında o, günümüzde de gelin ve eşyalarının göçü boyunca gizli ve gizemli bir şekilde, önemsiz gibi görünen pek çok mitolojik uygulamayı yerine getirmektedir. Gelin almaya gidilirken arabaya bindirilen, omzuna heybe atılan ve üzerine hacı üstlüğü örtülen yenge, kız evine geldiğinde evin duvarından çivi söker, kimse görmeden mutfaktan kaşık ve çatal alır, torbaya bunun gibi şeyler atar, gelinin çiçeklerini çalar götürür. Yerden bir taş alır heybeye atar, kız taksiye binince “gittiği yerde taş gibi kalsın” diye arkasından taş attırır (Ergun, 2010: 284). Varto, Hınıs ve Tekman Alevilerinde berbiler gelin almaya gidince çok dikkatli olmak zorundadırlar. Gelinin yakınları fırsat buldukça berbilerin özellikle baş berbinin kıyafetini üstüne oturduğu döşeğe veya mindere dikerler. Kıyafeti mindere dikilen berbiyi serbest bırakmak için bir bedel ödenir. Bu sebepten herkes çok dikkatli olmak zorundadır. Bu durum eğlencenin bir parçası olarak kabul edilir. Aynı durum damadın veya sağdıcinın yani musahibinin ayakkabısını çalmada da yaşanır. Damat genellikle ayakkabılarını çıkarmaz. Damat ve sağdıç özellikle sağdıç aldatılarak farklı yerlere çağırılır. Ayakkabısını çıkardığı an, ayakkabısı çalınıp saklanır. Bedeli ödenmeden ayakkabı getirilmez. Buna karşılık olarak berbiler de fırsat buldukça kız evinden bir şeyler çalarlar. Çalarken yakalanırlarsa çaldıklarını geri vermek zorunda kalırlar. Yakalanmadan çaldıkları ise damadın evine getirilir (KK4, KK5, KK8, KK9, KK11).

Pervin Ergun düğün boyunca yapılan birçok ritüelin mitik kökenli olduğunu belirtir Gelin alayına katılanlar mitolojik ve kutsal bir yolculuğa şahitlik etmektedirler. Bugün mitolojik kökeni silikleşmiş olsa da bu yolculukla ilgili uygulamalar devam etmektedir. Evlenmenin çeşitli aşamalarında oğlanla kız evinin karşılıklı olarak birbirine yolladıkları çorap, çamaşır, kumaş, ayakkabı, havlu, heybe, başörtüsü gibi hediyelerin “yol”, “yolluk”, “yol-töre” adları altında anılması mitolojik yolculuğa işaret etmektedir. Ne kadar yakın olursa olsun gelin almaya çıkan alay, uzun ve dolambaçlı yolları tercih etmekte; dönüşte farklı bir yolu seçmekte; başka bir gelin alayı ile karşılaşmamak için çaba sarf etmektedirler. Gelin almaya gelenlerden “toprak bastı”, “yol bastı” parası istenmesi, gelinin evinden ayrılmasından sonra, oğlan evine giderken, yolunun kesilip para istenmesi dolambaçlı, sihirli yolun zorluklarını simgelemektedir (Ergun,

2010: 283; Örnek, 2000: 199). Alevi köylerinde başka bir köy ya da aynı köyden gelin alınmış olsa da gelin alayı mutlaka başka köylere götürülür. Kökeni sihri uygulamalara dayanan, kötü etkileri bertaraf etmeyi amaçlayan bu ritüel günümüzde farklı bir amaç için uygulanmaktadır. Başka yerlere götürmek, oralarda kısa süreliğine gelini indirip halay çekmek yeni yuvadan herkesi haberdar etmeyi amaçlamaktadır (KK4, KK9, KK12, KK15).

Gelinin baba evinden alınması “gelin alma, gelin göçürme” adlarıyla bilinir. Gelinin evden çıkması, evin eşliğinden geçmesi eski ve yeni yaşam arasındaki sınırdır. Derbent’te (Uşak) erkek tarafı gelini almaya giderler, atla almaya gidilirse atın üstüne binenler zar denilen giysiyi giyer. Gelen kadınların başında “kına yengesi” olur. Gelin yoldan geçerken yeni bebekler gelinin kucağına verilir. Gelinin attan veya arabadan inmesi de bir tören gerektirir. Attan inince sacın üstüne iner. Gelin inerken kayınvalide veya kayınpeder tarafından “indirmelik” verilir. İndirmelik; koyun, kuzu, büyük baş hayvan, arsa, para, altın vb vaat edilmesidir. Gelin gelirken kurban kesilir, kanından alınıp gelinin alınına sürülür. Kurban her zaman bu tip ritüellerin içinde yer almaktadır. Gelinin kendi evine girmesi, yeni hayatın başlamasıyla ilgili en önemli adımlardan birisi kabul edilir. Yeni hayatın başlangıcıdır. Bu nedenle bu aşamayla ilgili olarak da uygulamaların yoğunlaştığı görülür. Gelin evine girerken de başından çerez ve şeker atılır (Özcan, 2016: 267). Erkek tarafı kız evine kalabalık bir grup halinde türküler söyleyerek giderler. Kız evi kapıyı açmayarak karşı taraftan bahşiş ister. Bahşiş verildikten sonra kapı açılır ve gelenler içeri alınır. Kız tarafı gelinin çeyizini hazırlar ve arabaya yüklemeye başlarlar. Çeyiz yükleme işinin bitmesiyle gelin için artık baba evinden ayrılmanın zamanı gelmiştir. Gelin anne ve baba evini öperek onlardan helallik ister. Bu ritüelden sonra gelinin erkek kardeşi veya abisi gelinin bel kuşağını bağlar ve karşılığında damattan bahşiş alır. Gelin baba evinden çıkar, damat ve musahip beraber gelin arabasına biner. Gelin baba evinden çıkarken davul zurna çalınır. Gelin alındıktan sonra kalabalık bir grup tarafından düğünün olacağı yere götürülür. Bu arada gelin ve damadın önü kesilir ve bahşiş istenir. Düğün evine getirilen gelin, atın üzerinde durur ve damat musahiple kol kola dam başına çıkar, damat bir elinde mendille ağzını kapayarak sağ eliyle bir elmayı üç defa salladıktan sonra kızın başına atar ve arkasından bir tabak meyve, üzüm veya bozuk paralar gelinin başının üzerine serpilir. Bundan maksat; gelinin yeni evine bolluk ve bereket getirmesinin arzulanmasıdır. Orada bulunan gençler, serpilene elma ve meyveleri almak için koşarlar. Elmayı alan gencin diğer gençlerden daha önce evleneceğine inanılır. Damat musahiple birlikte kaçıp gider. Gelin attan inmez, kayın babası geline

gücü oranında ya bir tarla, birkaç inek veya koyun bağışladığını söyler, bunun üzerine gelin attan iner. Bu sırada gelinin ayağına kurbanlar kesilir. Gelinin çocuklarının olması ve kısır kalmaması amacıyla kucağına çocuk verilir. Genellikle erkek çocuk tercih edilir. Bu arada çeyizler indirilir, çeyiz sandığını indiren kişi sandığın üzerine oturur ve kalkmak için damattan bahşiş ister. Tunceli Alevilerinde düğünlerde davul zurna çalınır, kurbanlar kesilir ve ziyafetler verilir (Yıldırım, 2010: 27). Gelini, baba evinden alma Anadolu'nun birçok yerinde benzer şekilde yapılmaktadır. Farklılıklar ise coğrafik şartlar ve ekonomik durumdan kaynaklanmaktadır.

Eskiden gelin bir ata bindirilerek götürülmüş. Gelin, damat evine geldiğinde erkek tarafından birisi gelinin ayakkabısının içine altın koymadıkça attan inmezmiş. Günümüzde ise gelin araç konvoyuyla evinden alınır. Gelin ve damat kapıdan girmeden önce her ikisinin de üzerine mutluluk, uğur ve bereket getirmesi için çeşitli şeker veya çerezlerden oluşan *saç* saçılır. Gelin cam bardak, testi, yumurta vb. şeyleri duvara veya kapıya çarparak kırar. Sandalyeye oturan gelinin kucağına çabuk çocuk sahibi olsun diye genellikle bir erkek çocuk verilir (Irmak, 2016: 125). Gelinin kucağına bir bebek özellikle erkek bir bebeğin oturtulması temas büyüsüyle açıklanabilir. Bir toplumdaki en büyük sorun yuvanın eksik kalmasıdır. Çocuksuz bir aile Tanrı'nın gazabına uğramıştır. Bunu engellemek için yeni gelinin kucağına bir çocuk oturtulur ve bu yeni aileye Tanrı'nın bir evlat vermesi istenir. Erkek bebek verilmesinin sebebi ise ocağın erkek evlat üzerinden tüteceği inancıdır. Bütün bu ritüellerin asıl sebebi ocağın tütmesini sağlamaktır. Doğu Anadolu Alevilerinde gelin kapıdan içeri girmek istemez, bu sırada gelinin kaynanası kapıya çıkar, onu içeri sokmak için ikna etmeye çalışır. Gelin içeri girmek istemeyince kaynanası ona belli sayıda koyun, inek veya tarla vereceğini söyler ya da ona altın takar. Sözü veya altın alan gelin, içeri girer (KK5, KK8, KK9, KK15).

Düğün esnasında yapılan bir diğer uygulama ise gelin yastığının düğün alayından önce damadın evine götürülmesi işidir. Eskiden bu iş daha önce ruvi olarak görev alan kişi tarafından yapılmış. Ruvi ilk önce kız evine dünürçülerin geleceğini haber vermek için gider, daha sonra ise gelin alayının yolda olduğunu damadın evine haber vermek için yola çıkar. Ruvinin görevi yastığı koruyup kollayarak damadın evine getirmektir. Yastığı teslim ettikten sonra bahşiş alır. Yastığı yolda kaptırırsa, yastığı kapan belli bir bedel karşılığı yastığı damadın ailesine verir. Yastık alınmadan gerdeğe girilmez. Ruvi başarılı bir şekilde işini yaparsa toplum tarafından kabul görür ve daha sonraki düğünlerde de ruvi olarak seçilir. Ruvinin kökeni mitik inanç sisteminde

kılavuz hayvana dayanmaktadır. Grubun önünde giden, haber veren ve grubu sağ salim menzile ulaştıran kılavuz hayvan düğün âdetlerinde bu şekilde varlığını korumuştur. Ruvinin aile birliğinin sembolü olan yastığı (tek yastıkta kocama) koruyarak sağ salim yuvaya getirmesi, aile birliğini korumasının yani toplumsal birliği koruması onun koruyucu ve kılavuz kutsal hayvan/totemle ilişkisi olduğunu göstermektedir (KK1, KK6, KK17, KK18).

Düğün Sonrası Uygulamalar

Düğün bittikten sonra gelin ve damat kendileri için hazırlanan odaya götürülür. Duvak açma, gerdek ve çarşafın sergilenmesi düğün sonrası âdetlerdendir. Pervin Ergun'a göre Türk inancına göre düğün ve gerdek, Tanrı kutunun indiği zamanlardır. Bu kutlu başlangıç geline inmektedir. Kut, gelinle birlikte sahip olduğu eşyalarına, tarlasına, ağacına, civcivli tavuklarına, "dana"sına (güvey) da geçeceğine inanıldığı için mitolojik semboller yaşatılmaya devam etmektedir (2010: 288). Gelinin başına örtülen duvak ve beline bağlanan kuşak mitik kökene dayanmaktadır.

Gelinin başına al duvak örtülmesi ve beline al kuşak bağlanması yeryüzüne inişi, bekâreti ve yuva hâkimiyetini sembolize etmektedir. Gelinin başına duvak denen ince teller konması, bunun üzerine elmaslarla, türlü oyalarla süslü hotoz giydirilmesi, omuzdan aşağıya gelin telleri sarkıtılması, güveye vermek üzere elinde baba evinden aldığı aynayı göç boyunca taşınması, göğsüne taktığı kuş göğüs kafesi süslemeleri-pogo Umay'ın kutsallığının ve kuş suretinde yeryüzüne gelişinin sembolleridir (Ergun, 2010: 278). Duvak açma Anadolu Türk Halkı arasında genellikle yatak odasında güvey yatağında gerçekleşir (Çetin, 2008: 122). Geline yüz görümlüğü verilmeden duvak açılmaz. Geline yüz görümlüğü verilmeden duvak açılmaz. Düğün sonrası gerdekle ve gerdek sonrası uygulamalar da benzer birçok uygulama içermektedir.

Birçok bölgede olduğu gibi Uşak yöresinde de düğün yapıldıktan sonra da birtakım pratikler sürmektedir. Gerdek sonrası da diyebileceğimiz bu dönemde yine özellikle geline yönelik pratikler ön plana çıkmaktadır. Kızın çarşafına bakılır. Gelin bakire çıkmazsa erkek tarafı bir tutam çırayı yakıp gelini anasına teslim ederler (Özcan, 2016: 269). Gerdek gecesinin sabahında gelin, kaynanasının ve kayınbabasının elini öper. Gerdekten sonraki ilk günün sonunda çeyiz açılır ve eve gelen misafirlere hediyeler verilir. Bir hafta sonra damat, eşiyile beraber kayınbabasının ve kayınvalidesinin elini

öpmeye gider. Gelin ailesinin yanında yedi gün misafir olarak kalır (Irmak, 2016: 125). Anadolu düğün geleneklerinde Antik Yunan'da olduğu gibi, zıfaf sonrası gelin çarşafı sergilenir. Bugün Yahudi, Müslüman ve Yunan toplumlarında hâlâ geçerli bir gelenek olan gerdek çarşafını sergileme geleneği, antik dönemde özellikle Poleponnesos düğünlerinin vazgeçilmez bir ögesi idi. Antik Yunan dünyasında, gerdek çarşafı, gerdek gecesinin sabahında, davetlilere gösterilir ve bu sırada düğün tanrısı Hymenaios'a şükran duaları edilirdi (Çetin, 2008: 122). Geçmişten günümüze kadar toplumların birçoğunda gerdek çarşafı geleneği mevcuttur. Bu geleneğin halen Doğu Anadolu Alevilerinde yaşadığı tespit edilmiştir.

Tunceli'de gece yarısı musahip, gerdek odasına kadar damada eşlik eder. İçeride bulunan kızın akrabası ile oğlanın akrabasından ihtiyar birer kadın gelin ile damada bilgi verdikten sonra dışarı çıkarlar. Kızın bakire olduğu haberi alındıktan sonra silahla havaya bir el ateş edilir. Ertesi gün misafir düğüncülere toplumdaki yerlerine göre çeyizden ipekli top, mendil, çorap veya birer koyun, keçi veya bir miktar para verilerek düğün törenine son verilir (Yıldırım, 2010: 27-28). Düğünden sonraki gün damat ve gelin ev halkının elini öper. Ev halkı geline yüz görümlüğü olarak altın, elbise vb. hediyeler verirler. Gelin de getirmiş olduğu çeyizden kaynana, kayınbaba, görünce ve kayınlarına hediyeler verir. O gün gelen misafirler için yemekler yapılır ve hazırlıklar görülür. Bu işleri genellikle damadın yengeleri ve yakın akrabaları yapar. Geline hiçbir iş yaptırılmaz. Gelen misafirler geline hediyeler getirirler, buna da *duvak açma* denilir. Gelin bir hafta boyunca evden çıkarılmaz. Daha sonra gelin ve damat bir ocağa giderek orada niyaz ederler ve himmet alırlar. Gelin bir süre kaynana ve kayınbabası ile konuşmaz *gelinlik yapar*. Konuşmak için onlardan hediye bekler. Kayınbabası ve kaynanası geline altın takınca onların elini öper ve onlarla konuşmaya başlar. Eğer damat tarafının amca, dayı gibi yaşlıları var ise bunlara da gelinlik yapar. Düğün bittikten bir hafta sonra damat ve gelin kız evine el öpmeye gider. Kızın anne ve babası damada hediye verirler (Yıldırım, 2010: 28). Gelin düğünden üç, yedi ya da kırk gün sonra baba evine gider. Baba evine el öpmeye giden bu yeni geline *zeyi* el öpme olayına ise zeyitiyi denir. Eğer gelinin baba evi uzak bir yerde ise yaklaşık bir ay baba evinde kalabilir. Bu süre tam olarak belli değildir. Gelin baba evine hediyelerle gider ve hediyelerle döner. Baba evine giden gelin yakın akrabaları ve komşuları tarafından yemeğe davet edilir, yemekten sonra davet edenler geline hediyeler verirler. Gelinin koca evinden hediye getirdikleri kişiler gelini mutlaka davet etmek zorundadırlar. Baba evinde günleri dolan yeni gelini kocası almaya gelir. Zeyiti bittikten sonra evlilik töreni tamamen son bulmuş olur (KK1, KK6, KK8, KK15).

Sonuç

Evlilik, toplumun birliği ve soyun devamı için son derece önemli bir olgudur. Bu nedenle birçok toplumca kutsal görülmüş, etrafında çeşitli ritüel meydana gelmiştir. Günümüzde bazı ritüelin mitik kökeni silikleşmesine rağmen varlığını devam ettirmektedir. Evlilik etrafında şekillenen ritüellerin çoğu evliliği kutsama ve koruma ile ilgilidir. Alevilerde de evlilik kutsal görülmüş ve etrafında birçok ritüel meydana gelmiştir.

Doğu Anadolu'da yaşayan Alevilerin kendine özgü yaşam tarzları, birtakım örf, âdet ve gelenekleri vardır. Geçiş dönemi adetleri de bunlardandır. Geçiş dönemi adetleri etrafında şekillenen inanç ve pratiklerin bir kısmı zamanla inançsal özelliğini kaybetmiştir. Günümüzde inançsal özelliği unutulmuş veya kaybedilmiş bu uygulamalar gelenek olarak varlığını devam ettirmiştir. Elma, Alevi-Bektaşî inancında kutsal bir meyve olarak görülmüştür. Evlilik de kutsal olarak kabul edildiğinden elma bu geçiş döneminde saçı ve davetiye olarak kullanılmıştır. Elmanın davetiye olarak kullanılması Alevi toplumuna has bir ritüel olarak tespit edilmiştir. Düğün için kesilen ve kepeme yapılan hayvanın kemik bütünlüğünün korunması inancı mitik dönemden beri var olan kemiğin kutsallık içermesiyle ilgilidir. Ruvinin (lüye) kılavuzluk yapmasının temelinde ise kutsal hayvan/totem inancı yatmaktadır. Her ne kadar bu ritüellerin günümüzde kutsal ile bağı unutulmuş olsa da halen varlığını koruduğu görülmektedir.

Geçiş dönemi ritüellerinin birçok işlevi vardır. Bu ritüellerde uygulanan birçok şey aslında sihrî uygulamalardır. Geçiş ritüellerinden olan evlilik sırasındaki ritüellerle amaçlanan insanları kötülüklerden, kötü ruhların şerrinden korumak; iyi ruhların, kutsalların yardımını almak, neslin devamını sağlamak, bolluk ve bereketi devam ettirmektir. Evlilik aynı zamanda bir statü değişikliğidir.

Doğu Anadolu Alevilerininin düğün âdetleri bazı farklılıklar dışında temelde aynıdır. Değişikliklerin sebebi diğer toplulukların etkisi, buldukları ortamın ekonomik ve sosyo-kültürel şartlarıdır. İnançsal boyutta ise evlilik âdetleri Alevi inanç sisteminin ortak değerlerini içermektedir. Toplumun temel dinamiği olan ve kültürel belleğini oluşturan bu geleneklerin unutulmadan gelecek nesillere aktarılması için kayıt altına alınması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1997). “Kastamonu’da Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançları”. *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AKIN, Bülent (2017). “Alevi Cem Ritüellerinin Sınıflandırılması Sorunu ve Yeni Bir Sınıflandırma Önerisi”. *Gelenek Görenek ve İnançlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*. 45-61.
- AKSOY, Mustafa (2006). *Doğu Anadolu Kültürü Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- AKSOY, Mustafa (2007). “Türk Halk Edebiyatında Anlatım Aracı Olarak Elmanın Kullanımına Ontolojik Bir Yaklaşım” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 2007/2. 41-56.
- AKTAŞ, Erhan (2014). “Hakas Destanlarında Evlilik Kurumu ve Buna Bağlı Bazı Pratikler” *Türk Dünyası*. 2014/38. 7-33.
- ANOHİN, A.V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Çev. Zekeriya Karadavut, Jannet Meyermanova. Konya: Kömen Yayınları.
- AŞKUN, Vehbi Cem (2006). *Sivas Folkloru*. C. I. Sivas: Sivas 1000 Temel Eser.
- BAĞLI, Mazhar ve Sever, Aysan (2005). “Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sororat” *Aile ve Toplum*. 2005/2. 9-21
- BARS, Mehmet Emin (2014). “Şor Kahramanlık Destanlarında Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm” *Turkish Studies*. 2014/ 9/5. 353-370.
- BEKKİ, Salahaddin (2004). “Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbanı Bağlı Olarak Yapılan Rit’ler-Pratikler” *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2004/29. 11-18.
- BEŞİKÇİ, İsmail (1992). *Doğu’da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- BORATAV, Pertev Naili (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. 2. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOZKURT, Fuat (haz.) (2013). *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- BULUT, Halil İbrahim (2013). “Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik” *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. 2013/65. 101- 118.
- ÇETİN, Cengiz (2008). “Türk Düğün ve Kutsal Evlilik Ritüeli” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 2008/48. 111-126.
- DAŞDEMİR, Özkan (2015). “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Elma” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2015/37. 83-97.
- ERGUN, Pervin (2010). “Türk Gelininin Mitolojik Göçü” *BAÜ SBED*. C. 13. 2010/24. 275-290.

- ERÖZ, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2011). “Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik” *Turkish Studies*. 2011/6(1). 1058- 1083.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi-Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2012). *Sosyoloji*. Hz. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*. I. Baskı. İstanbul: Güneş Matbaacılık.
- HARVA, Uno (2015). *Altay Panteonu Müler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. Çev. Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- HONKO, Lauri (2009) “Ritüellerin Oluşum Süreci”, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*. Çev. Ruhi Ersoy. Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 203-215.
- IRMAK, Yılmaz (2016). “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları” *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2016/11. 113-131.
- İNAN, Abdülkadir (1986). *Taribte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. III. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARAMAN, Kasım (2010). “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2010/21. 227-236.
- KAYA, Muharrem (2009). “Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanında Av” *ACTA TURCICA*. 2010/1. 96-106.
- KIR, İbrahim (2011). “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri” *Elektornik Sosyal Bilimler Dergisi*. 2011/36. 381-404.
- KORKMAZ, Esat (2005). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar. 482-483.
- KOŞAY, Hamit Zübeyr (1944). *Türkiye Türk Dügünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası
- KÖSE, Serkan (2017). “Alevilikte Kurban Ritüellerine Yapısal-İşlevsel Yaklaşım” *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 2017/15. 149-171.
- LVOVA, E. L.; Oktyabrskaya, İ. V.; Sagalayev, A.M.; Usmanova, M.S. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-Simg ve Ritüel*. C. II. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- MARSHALL, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akinhay; Derya Kömürücü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- OLGUN, Hakan (2016). “İbadet, Ritüel ve Kurban”. *Milel ve Nibal*. 2016/13(2). 82-99.
- OZAN, Meral (2011). “Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları” *Milli Folklor*. 2011/91. 72-84.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000). *Türk Halk Bilimi*. II. Baskı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZCAN, Derya (2016). “Uşak Yöresinde Evlilikle İlgili Ritüel ve Büyüsel İçerikli Pratikler” *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. 2016/XXVIII. 259-272.
- ROUX, Jean Paul (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağ’da Altay Türklerinde Ölüm*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SEZEN, Lütfi (2005). “Türkiye ‘de Evlenme Biçimleri”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, 2005/11(27). 185-195.

- SOYYER, Yılmaz (1996). *Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneği*. İstanbul: Seyran Kitap.
- ŞAHİN, İlkay (2008). “Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. Erciyes Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- TACOĞLU, Tuğçe Poyraz (2011). “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilikler Üzerinde Törenin Etkisi” *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2011/4. 114-143.
- TAHİNCİOĞLU, A. Nevin Yıldız (2011). *Namusun Halleri*. İstanbul: Postiga Yayınları.
- TEZCAN, Mahmut (1978). “Kırsal Topluluklarımızda Tercihli Evlilik Tiplerinin İşlevsel Çözümüne” *Eğitim ve Bilim*. 1978/ 3(6). 26-34
- TUR, Seyit Derviş (2002). *Erkânname Aleviliğin İslam’da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları. 421.
- TÜRKER, Vildan; GÜNDOĞDU, Vildan Koçoğlu (2016). “Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm” *Türkbilgi*. 2016/32. 141-154.
- ÜÇER, Cenksu (2015). *Alevilikte Musahiplik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2011). “Erzurum Düğünlerinde ‘Elma Atma’ Geleneği” *Millî Folklor*. 2011/90. 146-155.
- VAN GENNEP, Arnold (2005). *Übergangsriten (Les rites de passage)*. Frankfurt / New York: Campus Verlag.
- YEŞİL, Yılmaz (2014). “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler” *21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum*. C.3. 2014/9. 117-136.
- YILDIRIM, Erdal (2010). “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” *EKEV Akademi Dergisi*. 2010/42. 17-32.
- YILDIZ, Dilber (2018). “Sosyo-Kültürel Faktörler Bağlamında Erken Evlilik”. Hacettepe Üniversitesi SBE, Sosyoloji Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- YILDIZ, Harun (2005). “Alevi/Bektaşî Geleneğinde Musahiplik”. *Uluslararası Bektaşîlik Alevilik Sempozyumu I*. (28-30 Ekim 2005). Isparta.

Kaynak Kişi Dizini

Kısıtlamalar: KK: Kaynak kişi, OYB: Okuma-Yazma Bilmiyor, İO: İlkokul, OO: Orta Okul.

Adı-Soyadı, Yaşı, Eğitim Durumu, İkamet Yeri

- KK1. Sefer Y., 86 yaşında OYB, Varto/ Muş;
- KK2. Güllü F., 96 yaşında, OKY, Varto/Muş (ocakzade);
- KK3. Ercan A., 52 yaşında, lise mezunu, Varto/Muş;
- KK4. Dilber A., 65 yaşında, İO mezunu, Varto/Muş;
- KK5. Fatma B., 69 yaşında, OYB, Varto/Muş;
- KK6. Ali N., 66 yaşında, İO mezunu, Tekman/Erzurum;
- KK7. Binalı M., 64 yaşında, İO mezunu, Hınıs/Erzurum;

- KK8. Güllüzar M., 65 yaşında, OYB, Hınıs/Erzurum;
KK9. Zeynep Y., 59 yaşında, İO mezunu, Kiğı/Bingöl;
KK10. Mustafa Y., 66 yaşında, lisans mezunu, Kiğı/Bingöl;
KK11. Zülfinaz K., 70 yaşında, OYB, Adaklı/Bingöl;
KK12. Sarfinaz Ü., 55 yaşında, OYB, Adaklı/Bingöl;
KK13. Hatem B., İO mezunu, Mazgirt/Tunceli (ocakzade);
KK14. Hıdır T., 74 yaşında, İO mezunu, Pertek/Tunceli;
KK15. Cevriye T., 72 yaşında, İO mezunu, Pertek/Tunceli;
KK16. Hayri S. 54 yaşında, İO mezunu, Pertek/Tunceli;
KK17. Mehmet Ç., akademisyen, Van;
KK18. Nihat G., lisans mezunu, Van.